

100 danmarkshistorier

**Lars Kjolhede
Christensen**

Sep-
tember
-forliget

Aarhus Universitetsforlag

100 danmarkshistorier

**Lars Kjølhede
Christensen**

Sep- tember -forliget

Aarhus Universitetsforlag

Septemberforliget

© Lars Kjølhede Christensen og

Aarhus Universitetsforlag 2020

Serie: 100 danmarkshistorier

Forlagsredaktion: Peter Bejder

Tilrettelæggelse, sats og omslag:

Camilla Jørgensen, Trefold

Repro: Narayana Press

E-bogsproduktion: Narayana Press

ISBN: 978 87 7219 121 8

Projektet 100 danmarkshistorier er støttet af A.P.
Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond
til almene Formaal

Projektets styregruppe: Thomas Bloch Ravn
(Den Gamle By), Thorsten Borring Olesen
(Aarhus Universitet), Mette Frisk Jensen
(danmarkshistorien.dk), Søren Hein Rasmussen
(MegaNørd), Torben Kjersgaard Nielsen (Aalborg
Universitet), Bo Lidegaard (dr.phil., forfatter), Anne
Løkke (Københavns Universitet), Camilla Mordhorst
(Dansk Kulturinstitut), Lars Boje Mortensen
(Syddansk Universitet), Keld Møller Hansen
(Danmarks Borgcenter), Rikke Louise Alberg Peters
(HistorieLab), Hans Schultz Hansen (Rigsarkivet),
Nils Arne Sørensen (Syddansk Universitet), Sten
Tiedemann (Folkeuniversitetet i Aarhus), Ulla Tofte
(M/S Museet for Søfart) og Anette Warring (Roskilde
Universitet)

Læs mere om projektet på
100danmarkshistorier.dk

FAGFÆLLE-
BEDØMT

/ I henhold til ministerielle krav betyder bedømmelsen, at der fra en fagfælle på ph.d.-niveau
er foretaget en skriftlig vurdering, som godtgør denne bogs videnskabelige kvalitet.

Aarhus Universitetsforlag
Finlandsgade 29
8200 Aarhus N
www.unipress.dk

Indhold

En ny tid begynder

- Da jyderne sagde nej 2
- Proletarerne 8
- Internationalen 11
- Fagbevægelsen 14
- Arbejdsgiverne 18
- Stridens otte punkter 22

Sultekrigen

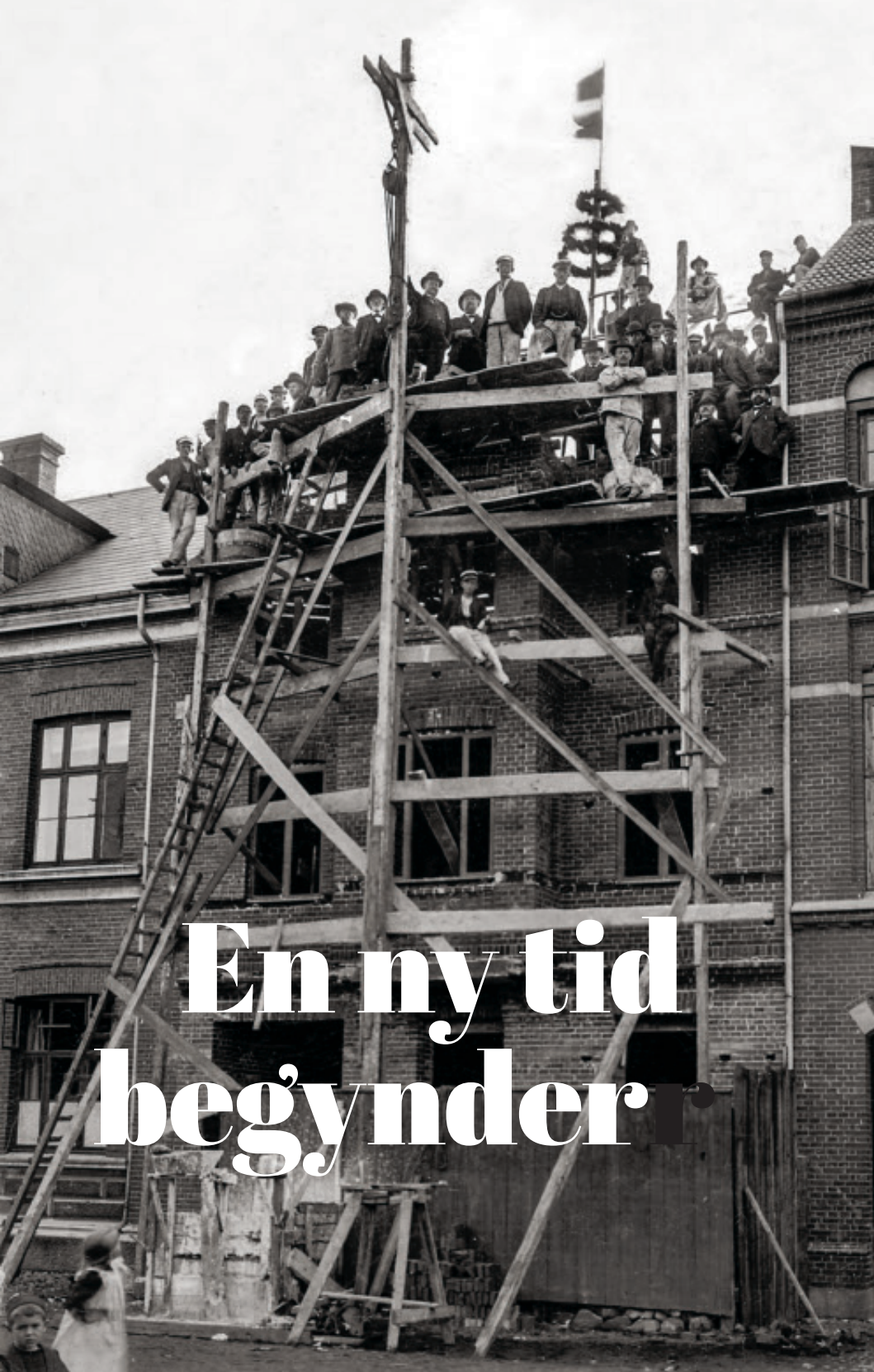
- Storlockout 28
- Den offentlige mening 32
- De liberale 35
- En verdensbegivenhed 38
- Fløje i fagbevægelsen 42
- Alt er roligt 46
- Enighedskammeret 48
- Sympati 51
- Bekymring 55
- Håb 58
- Frustration 60
- Mægling og forlig 62

Den danske model

Et bemærkelsesværdigt forlig	66
Foregangslandet	70
Et system bygges op	73
De urolige 1920'ere	75
Staten vil være med	78
Septemberforliget bliver til Hovedaftalen	82
Magt eller medbestemmelse?	86
De offentlige kommer med	92
Falmer modellen?	95

Videre læsning 100

**Bygningsarbejdere
i Fredericia holder
rejsegilde i 1896.
Fredericia var en af
de syv jyske byer, hvor
snedkerne strejkede.
Det var med til at tænde
gnisten, der udløste
storlockouten i 1899.
|| Ukendt fotograf/
Lokalhistorisk Arkiv
for Fredericia og
Omegn**

En ny tid
begynder

Da jyderne sagde nej

Stemningen var alvorlig, den dag i Ålborg. Godt et hundrede svende var forsamlet til møde i snedkernes fagforening. Det var den 27. april 1899, og snedkerne havde ikke haft arbejdstøj på eller en høvl i hånden i over tre uger.

I 1890'erne var det blevet almindeligt, at fagforeninger og arbejdsgivere forhandlede løn og arbejdsvilkår, ligesom resultatet blev skrevet ned i en overenskomst. Snedkernes fagforbund havde i foråret 1899 forhandlet med snedkermestrene om nye overenskomster. Forhandlingerne foregik ikke samlet, men for henholdsvis Sjælland, Fyn og Jylland. Det lykkedes at blive enige på Sjælland og Fyn. Men i Jylland ville snedkermestrene ikke gå med til de samme lønforhøjelser, som var aftalt i de to andre overenskomster. Derfor havde snedkerne i Ålborg strejket siden den 1. april, og det samme havde deres kolleger i Fredericia, Hjørring, Horsens, Kolding, Silkeborg og Thisted.

Efter et par ugers strejke var snedkermestrene og Snedkerforbundet blevet enige om en ny overenskomst for Jylland. Men ifølge Snedkerforbundets love skulle medlemmerne vedtage overenskomsten i afdelingerne, før den kunne træde i kraft. Og da de jyske snedkersvende fik at vide, at de med den nye overenskomst stadig ville blive betalt dårligere end deres kolleger på Fyn og Sjælland,

Jens Jensen (1859-1928), De Samvirkende Fagforbunds første formand.
|| **Frederik Riise/Det Kgl. Bibliotek**

endte det med, at de med stort flertal stemte nej til overenskomsten.

Det var sket en uge tidligere. Nu forsøgte Snedkerforbundets ledelse at få et nyt resultat. Man havde indkaldt medlemmerne i Ålborg til endnu et møde og sendt et medlem af hovedbestyrelsen for at tale dem til fornuft. Han argumenterede stærkt og længe for et ja. Det samme gjorde andre talere. Det tog lang tid, mens flertallet sad tavse og hørte på. Til sidst kunne man dog skride til afstemning. Havde snedkersvendene nu gjort, som deres ledere ønskede, så kunne historien være endt her. Men det gjorde de ikke. Efter at have tænkt lidt over sagen vendte de skråen og stemte præcis, som de havde

gjort første gang: nej! Det samme skete i de seks andre byer.

Derfra udviklede situationen sig som en snebold, der ruller ned ad bakken og vokser sig større og større nærmest uden kontrol. Den 2. maj erklærede arbejdsgiverne lockout af alle snedkere i hele landet, og arbejderne blev udelukket fra deres arbejde. Dermed lagde arbejdsgiverne et stærkt økonomisk pres på fagforeningen og de strejkende, for nu var der pludselig langt flere arbejdere, som stod uden indtægt. Og der var tilsvarende færre til at betale til den fælles strejkekasse. Det var netop, hvad både Snedkerforbundet og den nystiftede landsorganisation De Samvirkende Fagforbund (DSF) havde frygtet ville ske. De lagde nu maksimalt pres på de strejkende, der fik at vide, at de ikke skulle regne med at modtage understøttelse fra fagforeningen, hvis de fortsatte. Det hjalp. En sidste og tredje afstemning førte til, at strejken ophørte.

På DSF's beskedne kontor i Brolæggerstræde i det indre København kunne man drage et lettelsens suk. Formanden Jens Jensen skyndte sig over til Dansk Arbejdsgiver- og Mesterforening (DAM), hvis kun lidt finere kontor lå få hundrede meter væk i gaden Ved Stranden. Her blev han lukket ind i forkontoret, hvor han kunne høre ophidsede stemmer gennem den lukkede dør til formandslokalet. Havde han håbet at kunne aflevere den glædelige besked til arbejdsgiverformanden personligt, blev han skuffet. Efter at have ventet et stykke tid måtte han nøjes med at give besked til sekretæren, inden han traskede hjem til Brolæggerstræde.

Fire dage senere kom der et brev til DSF. Heri meddelte arbejdsgiverne, at man anså overenskomsten i snedkerfaget for bortfaldet ved strejkens udbrud, og konflikten stod derfor ved magt. Før man kunne indgå en ny overenskomst, måtte en række

principielle krav opfyldes. Krav, som i det videre forløb skulle blive kendt som "arbejdsgivernes otte punkter". Nu handlede det altså ikke længere kun om de jyske snedkere. Fagforeningerne opfattede arbejdsgivernes brev som en generel krigserklæring. I sit svar begyndte DSF da også med at bebrejde arbejdsgiverne, at man lagde op til at udvide konflikten, når nu det oprindelige spørgsmål om snedkernes overenskomst var løst. Dernæst afviste man kategorisk at godtage de otte punkter, præcis som de forelå. Man var dog villige til at diskutere dem, og derfor sluttede brevet fra DSF's repræsentantskab med at opfordre arbejdsgiverne til at forhandle.

For arbejdsgiverforeningen var tiden bare ikke længere til snak. Den 19. maj skulle DAM's medlemmer til ekstraordinær generalforsamling, og her var stemningen kampberedt. Generalforsamlingen godkendte et forslag fra hovedbestyrelsen om at dekretere lockout i samtlige byggefag og i jernindustrien. Mødet sluttede med festtaler og kraftige hurraråb for lockouten, der skulle sikre, at arbejdsgiverne igen kunne blive "Herrer i deres Værksteder og paa Arbejdspladserne". Beslutningen om lockout blev ikke sendt direkte til DSF, men meddelt offentligheden via Ritzaus Bureau. De faglige ledere måtte læse i avisen, at de og deres medlemmer gik en storlockout i møde.

Den 107 dage lange lockout kom til at ryste Danmark og give genlyd internationalt. Set i historiens bakspejl blev den også symbol på en forandring, der skulle få umådelig betydning for danskernes dagligdag. Lockouten sluttede med et forlig, som fik navn efter den måned, hvor det blev indgået: Septemberforliget.

Forliget var en grundlæggende aftale om anerkendelse mellem arbejdsgivere og fagforeninger og

Ryanair er et af de udenlandske firmaer, der har udfordret den danske model. Firmaet nægtede at tegne overenskomst. I 2015 fik fagbevægelsen Arbejdsrettens ord for, at man lovligt kunne bede sine medlemmer om ikke at levere varer og ydelser til Ryanair. Det kaldes en faglig blokade. Som svar valgte firmaet at lukke sine baser i Danmark. Siden har ansatte hos Ryanair i andre lande krævet overenskomst.
|| Rani Bech/HK

om spilleregler for, hvordan man skulle forhandle om løn og arbejdsvilkår. Da forliget blev indgået, mente de fleste, at det kun ville komme til at gælde i kort tid. De tog fejl. Septemberforliget holdt i 61 år, indtil det blev erstattet af den såkaldte Hovedaftale mellem arbejdsmarkedets parter. En aftale, som viderefører de grundlæggende principper fra Septemberforliget til den dag i dag.

Storlockouten og Septemberforliget i 1899 blev begyndelsen til enden for de mange hundrede års historie, hvor arbejdslivet for det store flertals vedkommende var bestemt af tradition, vaner og den stærkes ret. Og begyndelsen på en ny tid, hvor respekt, medbestemmelse og nedskrevne aftaler skulle blive idealet.

Septemberforliget lagde grunden til den organisering af arbejdsmarked og arbejdsliv, som skulle udfolde sig i det 20. århundrede – baseret på kollektive overenskomster mellem arbejdsgivere og fagforeninger. Næsten 100 år senere, i begyndelsen af 1990'erne, fik systemet endda sit eget navn: den danske model. Navnet blev først introduceret af arbejdsmarkedsforskere, som pegede på, at vi i Danmark historisk har udviklet en særlig model for at håndtere interessekonflikter mellem lønmodtagere og arbejdsgivere. En model, hvor reguleringen af arbejdsmarkedet i høj grad sker gennem aftaler mellem arbejdsmarkedets parter – frem for gennem lovgivning som i mange andre lande.

Fra forskningen gled begrebet den danske model snart ind i den offentlige diskussion. Blandt arbejdsgivere, faglige ledere og politikere er det en positiv betegnelse for den måde, hvorpå vi i Danmark har skabt ordnede forhold på arbejdsmarkedet til samfundets gavn. Fx udgav den tidligere skatte-, finans- og udenrigsminister og formand for Socialdemokratiet Mogens Lykketoft (1946-) i 2009

en lille bog med den sigende titel: *Den Danske Model – en europæisk succeshistorie*.

Det er rigtigt, at sammenlignet med mange andre lande i Europa har det danske arbejdsmarked udviklet sig roligt i det 20. århundrede. Det er også rigtigt, at danske lønmodtagere samtidig har fået mere indflydelse og større andel i samfundets rigdom. Set i det lys er det ikke urimeligt at fremstille den danske model som en succes. På det seneste har diskussionen om modellen imidlertid også fået en mere dystre klang. For den måde, vi traditionelt har

organiseret arbejdsmarkedet på, er i de senere år blevet udfordret af globaliseringen og den teknologiske udvikling.

Når vi skal beslutte, hvordan nutidens og fremtidens arbejdsmarked skal se ud, er det godt at kende historien. Den danske model faldt jo ikke ned fra himlen. Modellen blev født, fordi der var behov for at tackle de interesse modsætninger mellem lønmodtagere og arbejdsgivere, som opstod i kraft af økonomiske og politiske forandringer i løbet af 1800-tallet. Den har sine rødder i en af de mest dramatiske arbejdskonflikter i Danmarkshistorien: Storlockouten i 1899. Og i det 20. århundrede er den til stadighed blevet justeret og tilpasset som reaktion på andre konflikter.

Proletarerne

De jyske snedkeres stædige strejke blev den gnist, der antændte bålet. Men bålet selv var blevet bygget op gennem lang tid.

I 1800-tallet havde Danmark og danskernes hverdag undergået store forandringer. Ved indgangen til århundredet boede og arbejdede langt de fleste danskere på landet, og byerne var små. Kun København, som ud over at være en handelsby også var hjemsted for statens civile og militære administration, havde med sine ca. 100.000 indbyggere en vis størrelse.

I byerne fandt man håndværkere som snedkere, slagtere eller skomagere – ud over forsvundne fag som possementmagere, parykmagere og pottehandlere. I spidsen for en håndværksevirsomhed stod en mester, der ofte kun havde en håndfuld svende og lærlinge ansat. Var man udlært håndværkssvend, havde man gode muligheder for selv at blive mester efter nogle års arbejde. At være håndværker var et respektabelt erhverv. Under håndværkerne fandtes de mennesker, der ikke havde lært et fag og derfor

Baggård på Christianshavn, København, i 1899. Med den stigende indvandring til byerne sidst i 1800-tallet måtte mange arbejderfamilier klumpe sig sammen i små lejligheder – enten i spekulationspræget nybyggeri eller som her i gamle og uhumske boliger.
 || Fritz T. Benzen/
 Københavns Museum

kun havde deres arbejdskraft at tilbyde: tjenestekarle og -piger, løsarbejdere og daglejere. Og allersidst nede var de fattige af alle slags. Fattighjælp var ganske vist en mulighed, men den var forbundet med ydmygelse og tab af rettigheder – som fx retten til at stemme, til frit at gifte sig og til at bo, hvor man ville. Hvis man ikke ville ind under fattigforsorgen, måtte man tigge, stjele eller sælge sig selv.

Ved sygdom, ulykke eller arbejdsløshed kunne faldet fra et respektabelt arbejde ned i fattigdommen komme hurtigt og hårdt. Frygten for at havne på samfundets bund sad i kroppen på de fleste. Håndværkerne havde længe haft deres lav – foreninger, der regulerede tilgangen til faget, varetog interesser i forhold til andre fag og byens styre og til en vis grad tog sig af medlemmerne, hvis de blev

syge, eller når de blev gamle. Men i 1862 blev lavene opløst som en del af opgøret med enevældens (1660-1848) gennemregulerede samfund og indførelsen af næringsfriheden. Nu skulle kun det frie marked råde. Også når det gjaldt køb og salg af arbejdskraft.

Netop 1860'erne var økonomisk krisetid. Krise og frit marked skabte massiv social usikkerhed for byernes arbejdende. I 1868 beskrev præsten Vilhelm Munck (1833-1913) i en bog den stigende fattigdom i København. Der var, advarede han bekymret, opstået et stærkt og farligt proletariat i byen. Det med det stærke og det farlige var nok en overdrivelse. Det med proletariatet var rigtigt.

Det danske landbrugssamfund var i opbrud. Den første, spæde mekanisering var i gang, og der var ikke længere arbejde nok på landet til den stigende befolkning. Mange vandrede til byerne i håb om at finde arbejde og en bedre tilværelse. Især til København, men også provinsbyer som Odense, Ålborg og Århus havde vokseværk. Og i byerne var en ny type arbejdspladser så småt ved at opstå – fabrikker baseret på dampkraft og maskiner og med mange arbejdere samlet på ét sted. Arbejdstiden var lang, typisk 10-12 timer med få pauser undervejs, og disciplinen var hård. Men alt arbejde var bedre end intet arbejde.

Også håndværket forandrede sig. I de store byer voksede byggeopgaverne og dermed også håndværksvirksomhederne. Mestrene fik flere svende under sig, og den sociale afstand mellem svende og mestre voksede. I århundredets midte udjævnede den økonomiske udvikling vilkårene for de gamle byarbejdere og de nye tilflyttere fra landet, for de fagstolte håndværkere, de kuede løsarbejdere og de nye industriarbejdere. I byens smeltedigel blev de til en ny, social klasse. Proletarer kaldte man dem

dengang. Lønarbejdere ville vi kalde dem med et mere moderne ord.

Internationalen

Fra Tyskland, Storbritannien og andre steder i Europa blæste nye ideer ind over Danmark. Ideer om, at lønarbejderne skulle slutte sig sammen, danne organisationer og kæmpe for deres rettigheder. De mest radikale talte endda om at lave samfundet fuldstændigt om, så arbejderne fik magten. En af de danskere, der blev grebet af de nye ideer, var en tidligere lærer og postfunktionær ved navn Louis Pio (1841-1894).

I oktober 1871 organiserede Louis Pio et møde i Tømrerkroen i Adelgade i København. Han ville stifte en socialistisk arbejderforening. Eftertiden har set mødet som begyndelsen på en egentlig arbejderbevægelse i Danmark. Egentlig startede bevægelsen i Jylland. For allerede tre uger tidligere havde Pio været på agitationsrejse i det østjyske og stiftet den første afdeling af den nye forening på et møde i Skanderborg.

Foreningen fik navnet Den Internationale Arbejderassociation for Danmark. Det noget kringledede navn skyldtes, at der var tale om en dansk afdeling af en sammenslutning af europæiske arbejderforeninger, som havde hovedkvarter i London. Formanden var den landflygtige tyske filosof og politiske agitator Karl Marx (1818-1883). I daglig tale blev den nye forening dog blot kaldt Internationalen.

Pios mål med Internationalen var ambitiøse. I sit forslag til vedtægter for den nye forening skrev han:

”I Betragtning af, at Tiden er kommet, da en lige Adgang for Alle til denne Jords Nydelser, saavel materielle som aandelige, er blevet en Nødvendighed, hvis ikke de, der udelukkes, skal omstyrte

Plakat for avisen *Social-Demokraten*, 1899. Det beskedne blad, som Louis Pio grundlagde i 1871, var nu vokset til et af landets største dagblade. Avisen fik efterhånden lokaludgaver over hele landet. I 1959 skiftede det navn til *Aktuelt*. Faldende læsertal betød, at avisen lukkede i 2001. Ved lukningen var den verdens ældste eksisterende avis med udspring i arbejderbevægelsen.
 || Privateje

Samfundet, er vi blevet enige om at virke hen til, at al Undertrykkelse, hvad enten den fremtræder i Nationalitetens, Dannelsens, Traditionens, Kapitalens eller Religionens Navn, hurtigst muligt ophører [...]”

Det blev dog på et mere praktisk plan, at Internationalen umiddelbart fik succes. I de tidlige 1870’ere afløste bedre tider den økonomiske krise. Det fik arbejderne til at røre på sig. De ville have del i den økonomiske fremgang, og mange steder udbrød der strejker for højere løn. Strejker var ikke et nyt fænomen. Under enevælden havde det ganske vist været forbudt at strejke, og overtrædelser kunne straffes med fængsel og landsforvisning. Alligevel skete det

også tilbage i 1700-tallet, at håndværkere spontant nedlagde arbejdet. Midt i 1800-tallet var det ikke længere ulovligt, men strejker opstod stadig ofte hovedkulds og uforberedt. Det ville Internationalen lave om på. "Strikerne er som et tveægget Sværd", skrev Pio. Hans pointe var, at den ene skarpe side vender mod arbejdsgiverne. Men den anden vender mod arbejderne, som jo ikke har noget at leve af, mens de strejker. Derfor skal strejker være forberedte og organiserede.

Og Pio viste sig at være usædvanligt god til at organisere. Han og hans kampfæller grundlagde i 1871 avisen *Socialisten*, der senere skiftede navn til *Social-Demokraten*. Ud over at udgive avis holdt Internationalen velbesøgte møder og samlede penge ind til strejkende arbejdere. Snart havde de fleste københavnske håndværkere tilsluttet sig den nye forening. Og der opstod lokale afdelinger i landets større provinsbyer: Horsens, Århus, Randers og Ålborg. Det gjorde myndighederne nervøse. Samme år som Pio havde startet Internationalen, havde arbejdere og håndværkere i Paris nemlig gjort oprør og udråbt Pariserkommunen, der var baseret på fælleseje og direkte demokrati. Hæren var blevet sat ind, og kommunen nedkæmpet, men først efter at barrikadekampe og summariske henrettelser havde kostet tusindvis af menneskeliv.

Tænk, hvis noget tilsvarende skulle ske i København.

I foråret 1872 strejkede de københavnske murer-svende. De ville have skåret en time af deres 11 timer lange arbejdsdag. Derfor indkaldte Internationalen til friluftsmøde på Københavns Fællede. Nu havde myndighederne imidlertid fået nok. Mødet blev forbudt, Pio og to andre af Internationalens ledere blev fængslet, og de fremmødte fik tæv af politi og husarer til hest. Begivenheden den 5. maj er gået

over i historien som Slaget på Fælleden. Da de tre ledere blev løsladt efter tre års fængsel, blev de modtaget af en tusindtallig jublende skare.

I slutningen af 1870'erne vendte de økonomiske konjunkturer atter. Arbejdsløsheden voksede, og desperate arbejdere gik fra arbejdsgiver til arbejdsgiver for at tilbyde sig til lønninger langt under det, man ellers var blevet enige om at kræve. I 1877 lod Pio sig true og bestikke af politiet til at udvandre til Amerika.

Arbejderbevægelsen lå i ruiner.

Fagbevægelsen

Ud af ruinen voksede langsomt en ny bygning. Internationalen havde været både en faglig og politisk forening. Sidst i 1870'erne blev de to ting skilt ad. Det nystiftede Socialdemokratiske Forbund skulle tage sig af partipolitikken, mens fagforeningerne skulle varetage arbejdernes faglige interesser i bred forstand. I realiteten var der dog ikke mange fagforeninger tilbage. Men i løbet af 1880'erne voksede antallet igen.

Fagforeningerne måtte kæmpe for medlemmernes ret til overhovedet at være organiserede og til at forhandle om løn og arbejdsvilkår. Det var stadig almindeligt, at arbejdsgiverne udformede arbejdsreglementer efter eget forgodtbefindende. Arbejderne kunne så acceptere reglerne eller finde sig et andet job. Nogle reglementer var såmænd rimelige nok – i hvert fald efter tidens standard. Andre indeholdt skrappe bestemmelser, hvor de ansatte ikke måtte tale sammen, ikke sidde ned og ikke gå på toilettet i arbejdstiden, og der vankede store bøder ved overtrædelse. Afgørende for fagforeningerne var imidlertid ikke så meget de konkrete bestemmelser. Det afgørende var princippet om, at løn og arbejdsvilkår skulle fastlægges ved gensidig forhandling.

Ikke ensidigt diktat. Det opfattede mange arbejdsgivere til gengæld som en utålelig indblanding i deres private virksomhed.

Alligevel blev der indgået flere og flere overenskomster. I begyndelsen oftest lokale, men efterhånden også gældende regionalt eller på landsplan inden for bestemte fag. Det skete parallelt med, at fagforeningerne blev til landsdækkende forbund – med snedkernes som det første i 1885.

Fagbevægelsen havde sit udgangspunkt og sin største styrke blandt håndværkerne, især i byggefagene. Snart kom også industriarbejderne med. Det gjaldt ikke mindst de faglærte smede og maskinarbejdere i jern- og metalindustrien. En hel del arbejdskampe så dagens lys, for jernindustriens arbejdsgivere ville ikke stiltiende se til, når deres arbejdere organiserede sig. Flere gange kom det til større og mindre lockouter. Fx da smede i Århus i 1895 gik i strejke for at få mere i løn. Det fik ejerne af de århusianske maskinfabrikker til at opsiges alle deres ansatte. Og ejerne ville kun genansætte dem, der skrev under på, at de ikke var medlem af en socialistisk arbejderforening. Arbejdsgiverne måtte dog til sidst underskrive et forlig, der anerkendte arbejdernes ret til at organisere sig og indgå kollektive overenskomster. Den slags konflikter var med til at give jernindustriens arbejdsgivere øgenavnet jernbaronerne.

På trods af modstand voksede antallet af fagforeninger, og flere og flere meldte sig ind. Det hjalp også på fagforeningernes muligheder for at skaffe resultater, at økonomien i 1890'erne kom ind i et nyt opsving, og der var en generel stemning af tro på fremskridt og teknologi. Det var i det hele taget i 1800-tallets slutning, at industrialiseringen for alvor begyndte at gøre sig gældende. Maskiner og apparater drevet af el, diesel og benzin så dagens

lys, mens nye fabrikker skulle producere alt fra cement til stålskibe.

Samtidig rumlede den sociale uro i Europa. Arbejderne ville have del i den voksende velstand. I Tyskland, Frankrig, Storbritannien og Sverige strejkede arbejdere for højere løn og lavere arbejdstid. I Saarland blev militæret sat ind mod strejkende minearbejdere. I Danmark gik det fredeligere til, men strejket blev der.

Kombinationen af økonomisk fremgang og stærkere, mere selvbevidste fagforeninger betød stigende levestandard for mange arbejdere. Indtægten rakte nu til mere end det blotte eksistensminimum. Ikke blot blev der råd til lidt luksus som pæne møbler til stuen i en toværelses lejlighed, nu kunne man også betale til sygeforsikring og arbejdsløshedskasse. Fattigdom var stadig en trussel, men den pustede ikke længere de mange i nakken på helt samme måde, som den hidtil havde gjort for generationer af småkårsfolk. Økonomer taler om 1890'erne som den skelsættende periode, hvor dansk økonomi blev selvforstærkende. Væksten var nu blevet så stærk, at på trods af perioder med kriser og tilbageslag var den generelle tendens en stigning i produktion og indtjening. Med andre ord fik almindelige danskere for første gang i historien grund til at tro, at verden ville gå fremad, og livsvilkårene i morgen kunne blive bedre end i dag.

I 1898 havde fagbevægelsen vokset sig så stor, at det blev foreslået at etablere en samlet landsorganisation for de mange forskellige forbund. Derfor blev der indkaldt til en stiftende kongres i Arbejdernes Forsamlingsbygning i Rømersgade i København – det nuværende Arbejdermuseum. Interessen for at deltage viste sig imidlertid så stor, at man i huj og hast måtte flytte til den nye og større forsamlingsbygning på Enghavevej på Vesterbro. Her samledes

Det stiftende møde i De Samvirkende Fagforbund, også kaldet det store arbejderparlament, som fandt sted i København i dagene 3.-5. januar 1898. Mødet skulle egentlig have været holdt i Arbejdernes Forsamlingsbygning i Rømersgade, der i dag er Arbejdermuseet. På grund af det store antal deltagere måtte det flyttes til den nyere og større sal i Folkets Hus på Enghavevej.
|| Arbejdermuseet

så på en råkold dag i begyndelsen af januar 405 repræsentanter for fagforeninger med knap 70.000 medlemmer.

Var der koldt udenfor, var der til gengæld god stemning og kampgejst indenfor. Til formand for den nye organisation – De Samvirkende Fagforbund – valgte de fremmødte maleren Jens Jensen. I sin tale kaldte Jensen det et resultat af ”udviklingens lov”, at der nu var skabt en samlet landsorganisation for fagbevægelsen. Han fremhævede, at Danmark i international sammenhæng var længere fremme end mange andre landes fagbevægelse. Den nye organisation, sagde Jensen, skulle være som en armé. Den

”maa være stærk og fast, thi den skal erobre en Verden, men den maa være demokratisk ordnet, thi vi skal udvikle Mennesker”.

Det kunne alle tilslutte sig. Alligevel var det med en vis tøven, at flere store fagforbund var gået med til projektet. De brød sig ikke om at skulle afgive magt

over, hvornår og hvordan der skulle forhandles med arbejdsgiverne til en central organisation. Derfor blev det bestemt, at DSF først og fremmest skulle spille en koordinerende rolle. Fx skulle man forsøge at undgå, at flere forbund opsagde deres overenskomster samtidig, så man ikke risikerede konflikt i flere fag på en gang. Retten til at forhandle og indgå overenskomster skulle dog fortsat ligge hos forbundene. Og nogle forbund – som fx snedkernes – havde jo regler, der betød, at en ny overenskomst kun kunne godkendes, når et flertal af medlemmerne havde stemt for. Det var som udgangspunkt ganske demokratisk.

Den meget decentrale struktur betød imidlertid også, at der opstod en asymmetri mellem fagbevægelsen og arbejdsgiverne, når der skulle forhandles. Mens beslutninger i fagbevægelsen ofte skulle diskuteres i flere led, og mange fags og forbunds holdninger afvejes mod hinanden, var arbejdsgivernes organisation mere centraliseret.

Arbejdsgiverne

Rejste man i 1890'erne fra København til Lyngby og fortsatte lidt mod nord, kom man til et sted, hvor vejen gik stejlt ned ad bakke mod Mølleåen. Her lå ikke blot fabriksbygninger og høje skorstene, men også arbejderboliger med egne haver, idyllisk placeret ved mølledammen. Det var Brede Klædefabrik, en af landets største tekstilfabrikker. Her herskede patriarkalismens principper. I direktørens øjne var fabrikken som en familie, hvor han var faderen, og arbejderne var børnene. I Brede var der skole, og der var butik, spisehus og boliger – alt sammen stillet til rådighed af fabrikken. Til gengæld for goderne forventede direktøren, at arbejderne skulle være lydige. Fagforeninger var bandlyst. Nogle få arbejdere dristede sig alligevel til at abonnere på

Børn foran Brede Klædefabriks daginstitution, også kaldet Asylet. Billedet er taget i 1913 af direktørens hustru, Olga Daverkosen (1873-1972).

**|| Olga Daverkosen/
Nationalmuseet**

avisen *Social-Demokraten*, som de gemte under en bæk inde i skoven.

Ca. 20 kilometer syd for Brede, på nordspidsen af Amager, ligger Refshaleøen. Her fandtes Burmeister & Wains skibsværft, landets største industrielle arbejdsplads. B&W – som værftet og den tilhørende maskinfabrik på Christianshavn kaldtes i daglig tale – havde også tidligere været en patriarkalsk arbejdsplads, hvor medlemskab af en fagforening var fyringsgrund. Men i 1895 fik værftet en ny ledelse med direktør K.C. Nielsen (1845-1909) i spidsen. Nielsen ønskede at drive værftet efter moderne og rationelle principper. I hans optik gik vejen til højere produktivitet gennem arbejdsro og engage-

rede medarbejdere. Derfor ønskede han, som han sagde i en tale til de forsamlede værftsarbejdere, ”at komme ind på en ordning, som kan tilfredsstille begge parter”. Nielsen mente, at det var en fordel, at arbejderne var organiserede. Så vidste han, hvem han skulle forhandle med. Derfor opfordrede han de værftsarbejdere, som ikke allerede var medlemmer af en fagforening, til at blive det.

Brede Klædefabrik og B&W udgjorde hver sit yderpunkt blandt arbejdsgivernes holdninger til ledelse og fagforeninger sidst i 1800-tallet. På den ene side var der dem, der mente, at fagforeninger var af det onde og så vidt muligt burde holdes fra døren. På den anden side syntes andre, at fagforeninger kunne være nyttige, fordi man kunne indgå aftaler, som i sidste ende kunne afværge strejker og føre til højere arbejdsindsats.

Direktør Niels Andersen (1835-1911) brød sig ikke nødvendigvis om fagforeninger. Han havde dog set i øjnene, at de var kommet for at blive. Andersen var vokset op i beskedne kår – som søn af en gårdmand fra Thistedegnen. I en tidlig alder var han begyndt at køre grus og sten til vejbyggeri, og han havde med dygtighed, flid og held skabt landets største entreprenørvirksomhed. Han var også blevet medlem af Folketinget for partiet Højre og udnævnt til etatsråd. Bondeknøsen fra Ydby var nået langt i livet.

I 1896 opfordrede venner og kolleger Andersen til at stille sig i spidsen for den nystiftede Arbejdsgiverforeningen af 1896. Foreningen bestod oprindeligt kun af arbejdsgivere inden for anlæg, byggeri og tilstødende brancher. Snart fik den tilslutning af blandt andre jernindustriens arbejdsgivere og skiftede i januar 1899 navn til Dansk Arbejdsgiver- og Mesterforening.

Formålet med foreningen var naturligvis, at arbejdsgiverne gensidigt kunne støtte hinanden

under strejke og lockout – til værn mod overgreb fra arbejderorganisationernes side, som det hed i foreningens vedtægter. Men det var også et formål at undgå konflikter – ved at indgå aftaler med fagforeninger, så arbejderne ikke strejkede. I det hele taget lagde Andersen vægt på, at DAM ikke var en ”kampforening”.

Det var der dog ikke udelt enighed om blandt medlemmerne. Faktisk var 1899 begyndt med en paladsrevolution mod Niels Andersen. På den københavnske maskinfabrik Titan havde smedene nedlagt arbejdet i en konflikt om akkordarbejde, og arbejdsgiverforeningen havde svaret med at erklære lockout for hele jernindustrien. Dagen før lockouten skulle træde i kraft, havde DAM imidlertid forhandlet sig frem til en aftale med DSF og afblæst lockouten. Jernbaronerne, som havde ønsket at sætte hårdt mod hårdt, var stærkt utilfredse, og under ledelse af Titans magtfulde direktør S.C. Hauberg (1848-1920) forsøgte man at vælte Niels Andersen som formand. Resultatet blev imidlertid en sejr til Andersen og hans mindre aggressive linje.

Arbejdsgiverforeningen havde også andre udfordringer. Medlemmerne var en sammensat flok – fra små håndværksmestre med få ansatte til store industri- og entreprenørvirksomheder. Og selv om toneangivende virksomheder var medlemmer, repræsenterede foreningen kun ca. 20 % af landets arbejdsgivere og håndværksmestre. Skulle foreningen tale alle Danmarks arbejdsgivers sag, skulle den vokse sig større. Og for at få et flertal af arbejdsgiverne under sine vinger skulle arbejdsgiverforeningen vise i praksis, at man var i stand til at skabe ro på arbejdspladserne og holde fagforeningerne i ave.

Niels Andersen, Dansk
Arbejdsgiver- og
Mesterforenings første
formand.
|| Johan Crone/Det Kgl.
Bibliotek

Stridens otte punkter

De jyske snedkeres strejke blev arbejdsgiverforeningens anledning til at vise handlekraft. Set fra arbejdsgivernes synspunkt var problemet, at man jo rent faktisk havde indgået en aftale: Snedkermerestrene var blevet enige med snedkerforbundet. Så kunne det ikke nytte noget, at man skulle begynde helt forfra, fordi nogle få hundrede trodsige snedkere i Ålborg og et par andre jyske byer havde stemt imod. Hvis arbejdsgiverne skulle acceptere, at løn og arbejdsvilkår blev aftalt ved forhandling, så ville man have sikkerhed for, at indgåede aftaler mellem de øverste led i organisationerne også var bindende nedadtil. Desuden ønskede man, at overenskomster blev sluttet på så centralt et niveau som muligt. Helst direkte mellem DAM og DSF.

Centralisering af forhandlingerne var derfor det ene hovedmål med de otte principielle punkter, som

var arbejdsgivernes grundlag for lockouten. Fx var det første punkt et krav om, at hovedorganisationerne – DSF og DAM – skulle være ansvarlige for, at alle overenskomster blev overholdt. Og nye overenskomster måtte ikke gøres betingede af lokale afdelingers afstemninger. I et andet af de otte punkter krævede arbejdsgiverne, at overenskomster inden for alle fag i fremtiden skulle genforhandles og fornyes på samme tidspunkt.

Det andet hovedmål for arbejdsgiverne var at styrke ledelsesretten. Som de så det, havde fagbevægelsens stigende styrke ført til, at disciplinen på arbejdspladserne var røget sig en tur. Derfor krævede de nu, at DSF ubetinget anerkendte

”Arbejdsgivernes Ret til selv at lede og fordele Arbejdet samt til at anvende den efter deres Skøn til enhver Tid passende Arbejdskraft”.

Det var nødvendigt, for at arbejdsgiverne igen kunne være herrer i eget hus.

I løbet af konflikten brugte begge sider stærke ord. Fagforeningerne hævdede, at storlockouten handlede om liv og død, og at den var arbejdsgivernes forsøg på definitivt at sætte arbejderbevægelsen til vægs. Det kan da heller ikke afvises, at nogle arbejdsgivere gennem lockouten ønskede at tilføje fagforeningerne et nederlag så stort, at de aldrig ville komme sig over det igen. Men for de fleste var målet et andet. Som direktør Ludvig Christensen (1851-1916) erklærede på vegne af arbejdsgiverforeningen under de senere forhandlinger, var målet at styrke både DAM og DSF,

”saaledes at de smaa Stridspunkter paa enkelte Værksteder og i enkelte Fag, der saa tidt føre til store Konflikter, blive undgaaede, og at vi havde Fred,

undtagen naar der kom Spørgsmaal op, der vare af saa afgørende Natur, at vi sagde: Nu maa vi slaas!”

Fagforeningerne skulle ikke afskaffes. De skulle forpligtes til at medvirke til ro på arbejdspladserne.

Det er dog ikke svært at forstå, hvorfor fagbevægelsen kom til at se konflikten som en eksistens-kamp, efterhånden som lockouten udviklede sig. Arbejdsgiverne bidrog selv til dramatikken ved flere gange at omtale konflikten som en borgerkrig. Endnu vigtigere viste DAM under det meste af konflikten en demonstrativ uvilje imod kompromis. Fra man erklærede lockouten i maj og helt frem til sidst i juli, fastholdt man stædigt, at de otte punkter var et ultimatum, der ikke kunne forhandles om. Kun hvis DSF accepterede dem alle uden ændringer, kunne konflikten få en ende.

De Samvirkende Fagforbunds ledelse erklærede sig villig til forhandlinger, men afviste kategorisk at acceptere de otte punkter betingelsesløst. Det er muligt, at Jens Jensen i sit stille sind godt kunne følge arbejdsgivernes ønske om centralisering et stykke ad vejen. De jyske snedkeres strejke havde trods alt været en irriterende sten i skoen og havde udfordret både DSF's og Snedkerforbundets autoritet. Den slags ville det være rart at slippe for fremover.

Gå så langt, som arbejdsgiverne krævede, ville han imidlertid ikke. Og han kunne heller ikke. Det var jo kun et år siden, man på DSF's stiftende kongres havde afgjort det delikate spørgsmål om magtbalancen mellem sammenslutningen og de enkelte fagforbund. Det var aldeles utænkeligt, at smedenes, murernes, arbejdsmændenes og de andre forbunds stærke formænd helt ville overgive retten til at forhandle overenskomster til DSF, sådan som arbejdsgiverne ønskede det.

Historikeren Gustav Bang (1871-1915). Sammen med sin hustru, den senere minister Nina Bang (1866-1928), var Gustav Bang en af de første akademikere, som tilsluttede sig Socialdemokratiet. Gennem sine bøger og populære artikler i *Social-Demokraten* satte han stærkt præg på partiet i marxistisk retning. Her er Bang fotograferet under en sørejse kort før sin tidlige død. || Ukendt fotograf/ Arbejdersmuseet

Også kravet om samtidigt udløb af alle overenskomster måtte DSF afvise. Det ville betyde, at man i tilfælde af manglende enighed om en ny overenskomst ville risikere konflikt i ikke bare ét fag, men i alle fag samtidig. Det ville dræne strejkekasserne og give arbejdsgiverne en taktisk fordel. Og ikke nok med det: Overenskomsterne skulle ifølge DAM udløbe til nytår. Om vinteren gik mange medlemmer af de ellers stærke fagforeninger inden for byggefagene arbejdsløse, fordi man ikke kunne bygge, når der var frost og snevejr. Derfor ville fagforeningernes stærkeste våben, truslen om strejke, være stærkt svækket.

Til arbejdsgivernes andet hovedmål – retten til at lede og fordele arbejdet – lød svaret fra DSF, at den ret ville man gerne anerkende som princip. Men

**Folkets Hus på Jagtvej
69 fotograferet
omkring 1899. Herfra
blev der under
lockouten uddelt
mad til de trængte
arbejderfamilier. Huset
har haft betydning for
arbejderhistorien –
også ud over Danmarks
grænser. Det var her,
at en international,
socialistisk
kvindekongres på
forslag af tyske Clara
Zetkin (1857-1933)
besluttede at gøre den
8. marts til kvindernes
kampdag. Efter at have
været ungdomshus i
nogle år blev Jagtvej
69 revet ned i 2007.
|| Ukendt fotograf/
Arbejdermuseet**

man ville ikke gøre det uden forbehold. For i det praktiske liv var der mange eksempler på, at retten til at lede og fordele arbejdet måtte begrænses af andre aftaler – fx om arbejdstidens længde, om lønnens størrelse eller om akkordarbejdets organisering. Hvis retten til at lede og fordele skulle udøves uafhængigt af aftalerne, ville arbejderne blive gjort til slaver af arbejdsgivernes vilkårlighed, hævdede DSF.

I en længere artikel i avisen *Social-Demokraten* kritiserede historikeren Gustav Bang arbejdsgiverne for at bruge udtrykket ”herre i eget hus”. Det var tegn på en forældet opfattelse, når arbejdsgiverne betegnede arbejdspladsen som deres eget hus, hævdede han. Det var sådan, man tænkte i det gamle, patriarkalske lavshåndværk. Og med en vis ret, for dengang boede lærlinge og svende ofte i samme hus som deres mester.

Nu havde industrialisering og kapitalistisk markedsøkonomi imidlertid skabt helt nye forhold. Og arbejdere og arbejdsgivere stod over for hinanden som frie parter i et kontraktforhold. De tider var forbi, hvor arbejdsgiverne ensidigt kunne diktere forholdene. Nu var det tid til at knæsatte princippet om forhandling mellem ligeværdige parter.

Sådan var banen kridtet op, da lockouten trådte i kraft.

Sultekrigen

Storlockout

Lockoutens første dag var den 24. maj. Symbolsk var det gode forårsvejr vejet for blæst, kulde og kølige temperaturer. I København skrev aviserne om den underlige ro, der pludselig hvilede over den ellers travle by. De store byggepladser, hvor der plejede at være et leben af murere på stilladser og arbejdsmænd på stiger, lå stille hen. Lyden af hamre og save var forstummet. De hestetrukne sporvogne kørte, men snart forsvandt også de fra gaderne, fordi de smede, der skulle forsyne hestene med sko, var lockoutede. På enkelte arbejdspladser var der dog stadigvæk aktivitet. Mest markant på Burmeister & Wains skibsværft, hvor direktør Nielsen ikke kunne se noget fornuftigt formål med lockouten. Men mange steder var larmen af maskiner fra fabrikkerne forstummet. Og naturligvis ramte lockouten ikke kun København. Også i Odense og Kolding, i Helsingør og Ålborg, overalt i landets større og mindre byer, sænkede stilheden sig.

Lockouten omfattede især jernindustrien og de faglærte arbejdere i byggefagene. Det præcise antal udelukkede er svært at gøre op, men tallet var sandsynligvis ca. 30.000 ved lockoutens begyndelse. Senere, i august, blev lockouten udvidet til også at omfatte skræddere og arbejdsmænd i byggeriet og nåede op på ca. 40.000. Der skulle senere komme andre arbejdskampe, som målt på antal overgik den i 1899. Men da var det samlede antal af lønarbejdere også vokset. Med rundt regnet halvdelen af alle fagforeningsmedlemmer udelukket fra at arbejde

har konflikten fortjent sit navn: Storlockouten. Den varede også usædvanligt længe, 15 uger, og blev til det, arbejderbevægelsen kaldte en sultekrig. En konflikt, som i sidste ende ville blive afgjort af, hvor længe arbejderne kunne skaffe sig brød på bordet, når de var uden indtægt.

Skulle et nederlag undgås, var den første og største opgave for fagforeningerne at skaffe de udelukkede og deres familier noget at leve af. Medlemmer i arbejde blev pålagt at betale minimum 50 øre om ugen til de udelukkede. Nogle valgte frivilligt at betale langt mere – helt op til en fjerdedel af deres ugeløn. Hertil kom de mange bidrag fra sympatisører i ind- og udland. Der kom store beløb, men også mange små på 10 eller 25 øre.

Indsamlingens kommandocentral lå i Arbejdernes Forsamlingsbygning i Rømersgade i København. Her var der under hele lockouten forsamlet et halvt hundrede repræsentanter for fagforeningerne. De førte lister og regnskab. Inderst inde i et lille værelse sad Emanuel Svendsen (1864-1951), kasserer i DSF, og koordinerede det hele. Til at lede indsamlingen var der nedsat et udvalg af forbundsformænd med arbejdsmændenes M.C. Lyngsie (1864-1931) i spidsen. Hver morgen mødte Lyngsie selv op for at få en personlig rapport. Stemningen kunne blive hektisk i Rømersgade, når Svendsen sad med hovedet i sine mange papirer og skulle få tallene til at stemme, mens Lyngsie og hans udvalg gerne blev hængende et par timer for højlydt at diskutere slagets gang. Når det blev for meget for Svendsen, blev Lyngsie modvilligt kostet ud af lokalet.

Alt i alt blev der indsamlet 2.814.376,63 kroner i løbet af lockouten. Tager man prisudviklingen i betragtning, svarer det til 198 millioner nutidskroner. Et imponerende beløb, som skulle nøje bogføres og afregnes ned til den sidste øre. Det var ikke under-

ligt, at Svendsen og hans medhjælpere havde brug for arbejdsro.

Ud over de kontante beløb kom der også støtte i form af naturalier. På landet arrangerede sympatiserende bønder, at der blev leveret madvarer til byerne. Fra andelsslagterierne blev der hver uge sendt 2.000 grisehoveder til København. Andelsbagerierne leverede rugbrød. Uddelingen af mad skete fra et andet af arbejderbevægelsens forsamlingshuse, det nu nedrevne Jagtvej 69. Sultne arbejderfamilier fik ret til at hente et stort rugbrød og et helt grisehoved. Og handlende var flinke til at give kreditter til de udelukkede. Nogle butikker opfordrede kunderne til at give 5 % oven i varens pris.

På trods af indsamlingen var det dog langt fra muligt at dække de tab i indtægt, som arbejderne havde. Fagforeningerne opfordrede medlemmerne til at søge væk fra de store byer, hvor lockouten ramte hårdest, og søge arbejde andre steder. Nogle fik arbejde på landet – som ekstra medhjælp på gårdene eller hos håndværksmestre, der ikke var med i lockouten.

Andre drog – som fx Niels Peter Hansen – til udlandet. Den unge mand på 21 år arbejdede i 1899 som former på et jernstøberi i Kolding, der ifølge Niels Peter udmærkede sig ved smukke piger og godt øl. Men da lockouten brød ud, valgte han at tage imod 15 kroner i rejsepenge fra fagforeningen og drage mod syd til Tyskland. På strækningen fra Danmark til Hamburg var der imidlertid intet arbejde at få, for de nordtyske arbejdsgivere var solidariske med deres danske kolleger og ville ikke ansætte lockoutede danske svende. Til sidst havnede han i fabriksbyen Chemnitz. Så langt rakte solidariteten mellem arbejdsgiverne ikke, og Niels Peter Hansen fik et godt job på et stort støberi. For Niels Peter

Hansen blev lockouten et afbræk i dagligdagen og et lille eventyr.

For langt de fleste var lockouten dog først og fremmest nødens tid. De udelukkede fik syv kroner om ugen i understøttelse via DSF. Den typiske ugeløn for en faglært arbejder var imidlertid ca. 23 kroner i København og 19 kroner i provinsen. Der var altså tale om et betydeligt indtægtstab, og støtten kunne langt fra brødføde en familie. De forskellige forbund forsøgte derfor at skaffe yderligere midler til de hårdest ramte, fx familier med mange børn. Det forhindrede dog ikke travlhed hos pantelånerne. Ved at aflevere en dyne, en overfrakke eller andet i pant kunne man låne et lille beløb, som man håbede på at kunne betale tilbage efter lockouten.

Den 8-årige Anton Hansen (1891-1960) boede med sin familie i en toværelses lejlighed i Knudsgade på Vesterbro, da lockouten bredte sin knugende stemning over København. Anton skulle senere blive kendt som bladtegner, og i sine erindringer tænkte han tilbage på, hvordan hverdagen ændrede sig for børnene i arbejderkvarteret. De fædre, som normalt var på arbejde det meste af dagen, gik nu derhjemme – bortset fra små afstikkere til møder i fagforeningen. Tonen i hjemmene blev præget af stigende rastløshed, og som konflikten trak ud, blev humøret dårligere og dårligere. Så begyndte fædrene at rejse bort i søgen efter arbejde. De fleste hjem blev midlertidigt fædrelose, og børnene kunne gøre, hvad de ville, mens mødrene gik byen tynd for at skaffe sig selv lidt indtægter:

”Knudsgades unger kunne blive på gaden så sent de lystede om aftenen, de kunne strejfe omkring langt udenfor Vesterbro i håb om at finde muligheder for at tjene et par ører, tigge, negle, alt blev forsøgt for at hjælpe på den fortvivlede økonomi i hjemmene”.

Anton Hansen voksede op på Vesterbro i København, hvor han var barn under lockouten. Barndommens oplevelser spores i hans senere virke som bladtegner og kunstner. Hans kunst har præg af et stærkt socialt engagement. Her har han illustreret forsiden til andet bind af Martin Andersen Nexøs (1869-1954) berømte roman *Pelle Erobreren*, hvori storlockouten spiller en væsentlig rolle. || Det Kgl. Bibliotek/ Arbejdermuseet

Den offentlige mening

Fra konfliktens første dag kæmpede begge sider om den offentlige mening. Kampen blev ført gennem flyveblade, avisartikler, karikaturtegninger og offentlige møder.

Fem dage efter lockoutens start udsendte DAM et flyveblad, hvor man understregede, at det var med stor ulyst, man havde erklæret lockout. På arbejdspladserne var arbejderne imidlertid begyndt at opføre sig på en sådan måde, at der ikke var anden vej end at erklære krig, hvis man ville opnå fred. Arbejdsgiverne kunne, hævdede man, ikke længere lede deres egne virksomheder. Arbejderne bestemte, hvordan arbejdet skulle udføres, og hvor mange der skulle være om det. Og når arbejderne på den måde fremkaldte systematisk dagdriveri, måtte man naturligvis indse, at lockouten var rent nødvendigt – en kamp for håndværkets og industriens fortsatte eksistens.

Arbejdsgiverne fik støtte i den konservative del af dagspressen, herunder *Berlingske Tidende*, *Nationaltidende* og provinsens stiftstidender. Fx mente *Aarhus Stifts-Tidende*, at det i virkeligheden var Jens Jensen og Snedkerforbundets formand Christian Christiansen (1865-1919), der var skyld i konflikten. De havde nemlig manipuleret de jyske snedkere til at fortsætte strejken, mens de frækt havde løjet over for offentligheden og holdt arbejdsgiverne for nar.

De Samvirkende Fagforbund henholdt sig til, at arbejdsgiverforeningen havde besluttet lockouten. Så længe Dansk Arbejdsgiver- og Mesterforening talte uden om den kendsgerning, at de selv havde erklæret krig, var alle deres argumenter ifølge DSF blot forsøg på at stikke offentligheden blår i øjnene, mens man prøvede at ruinere arbejderne hjem og familier.

Det var i det hele taget DSF og formand Jens Jensens strategi at fremstille fagbevægelsen som den besindige og ansvarlige part. Arbejdsgiverne var de aggressive, som ikke respekterede spillets regler. Som belæg for aggressiviteten fremhævede man, at der faktisk eksisterede gældende overenskomster inden for flere lockoutede fag. Overenskomster, som ingen af parterne havde sagt op. Derfor, argumenterede DSF, gjorde arbejdsgiverne sig skyldige i overenskomstbrud, når de nu smed arbejderne på porten.

For at få afprøvet argumentet indklagede fagforeningerne DAM for Fællesudvalget til Afgørelse

af Arbejdsstridigheder. Fællesudvalget var de to parter blevet enige om at oprette året før – netop for at have et forum, der kunne tage stilling til anklager om brud på overenskomster. Udvalget bestod af tre repræsentanter for DAM, tre for DSF og en uvildig formand. Formanden var J.H. Deuntzer (1845-1918), en respekteret juraprofessor og politisk liberal. Han skulle senere blive kendt som konseilspræsident, statsminister, i den første Venstreregering, der blev udnævnt ved systemskiftet i 1901, hvor princippet om regeringer baseret på Folketingets flertal blev knæsat.

Fællesudvalget trådte sammen til sit første møde den 30. maj. Det foregik i Det Tekniske Selskabs Skole på hjørnet af Linnésgade og Nørre Voldgade i København. Den statelige murstensbygning var en passende ramme om udvalgets alvorlige opgave. Man kom dog noget snublende fra start, da arbejdsgiverne udeblev. Det skyldtes intern uenighed om taktikken. Nogle mente, at man skulle lade lockouten gå sin gang og afvise Fællesudvalgets ret til at blande sig. Andre syntes, at det var klogest at gå forhandlingsvejen.

Den sidste fløj sejrede, og Fællesudvalget kunne nu trække i arbejdstøjet med arbejdsgivernes medvirken. Efter over tre ugers forhandlinger barslede udvalget med en afgørelse. Havde DSF håbet på at få en klar dom for, at lockouten var overenskomstbrud, blev de imidlertid skuffede. Afgørelsen bar præg af at være et kompromis, og ordlyden var mildt sagt tvetydig. For flertallet af fag med gældende overenskomst udtalte udvalget, at lockouten på den ene side ikke udgjorde et ”retsbrud”, men på den anden side var ”i uoverensstemmelse med de forudsætninger”, som fagforeningerne ”kunne have haft til føje at gå ud fra” ved indgåelse af overenskomsterne.

Social-Demokraten skrev triumferende, at Fællesudvalget havde kendt lockouten i strid med overenskomsterne, og at den derfor straks måtte ophæves. Den tolkning havde måske tilslutning i den offentlige mening, der var bare ikke juridisk belæg for den i Fællesudvalgets uldne formulering. I realiteternes verden blev afgørelsen da også helt uden praktisk betydning.

Lockouten fortsatte, og det samme gjorde DSF's strategi. Jens Jensen strakte stadig hånden ud til forhandling og afviste enhver spekulation om, at fagforeningerne ville optrappe konflikten ved at erklære strejke i de fag, hvor der ikke var lockout. Fagbevægelsen ville ikke – uden tvingende nødvendighed – gribe forstyrrende ind i landets økonomiske udvikling, erklærede han. Selv den ellers normalt så iltre formand for Dansk Arbejdsmands Forbund, M.C. Lyngsie (1864-1931), som blandt andet organiserede landets transportarbejdere, forsikrede landbruget om, at man ikke ville bringe eksporten i fare ved at strejke.

Der var ikke udelt begejstring internt i fagbevægelsen for den defensive strategi. Men den viste sig klog på et vigtigt punkt: Den appellerede til arbejderne vigtigste forbundsfæller under lockouten, bønderne og partiet Venstre, der især repræsenterede landets bønder og husmænd.

De liberale

Lockouten brød ud på bagkanten af en politisk urolig periode. Siden 1872 havde Venstre haft flertal i Folketinget. Rigsdagen bestod dog ud over Folketinget af et Landsting. Til det sidste var der en særlig, privilegeret valgret, som begunstigede de mest velhavende. Resultatet var, at partiet Højre, som især repræsenterede godsejere på landet og det højere borgerskab i byerne, havde solidt flertal

i Landstinget. I Grundloven stod der ikke andet om regeringen, end at kongen skulle udpege den. Til Venstres store fortrydelse valgte den konservative kong Christian 9. (1818-1906) at udpege en regering, der udelukkende bestod af ministre fra Højre.

Venstre nægtede til gengæld at stemme for de finanslove, som Højre fremlagde, og som indeholdt store militærudgifter til Københavns befæstning. Konseilspræsident J.B.S. Estrup (1825-1913) fra Højre valgte så at sende Folketinget hjem og regere alene gennem midlertidige – provisoriske – finanslove.

Stemningen var ophidset. Blandt Venstrefolk på landet blev der talt om "de blinkende riffelpiber" som det eneste sprog, "kupmagerne" i Højre forstod. I 1885 blev der også forsøgt et attentat mod Estrup. En ung typograf affyrede to skud på klos hold, men det ene skud ramte forbi, og det andet prellede af mod konseilspræsidentens frakkeknep. Attentatmanden havde handlet på egen hånd, og den samlede opposition tog afstand fra handlingen. Alligevel fik det Estrup til at sætte ind med forbud og fængsling af politiske modstandere. Et særligt militært korps, gendarmerne, skulle bekæmpe politisk uro.

I både Højre og Venstre var der også kræfter, der ønskede et kompromis. I løbet af 1890'erne blev fronterne blødt op, og i 1894 enedes man atter om en finanslov. Estrup gik af, men dog kun for at overlade magten til en anden Højreregering. Det førte til, at Venstre blev splittet i Det Moderate Venstre, som ville forhandle med Højre, og en mere radikal fløj, Venstrereformpartiet. For bedst at kunne bekæmpe den fælles fjende – Højre – havde Venstre og Socialdemokratiet siden 1884 haft en politisk alliance. Valg til Folketinget foregik som flertalsvalg i enkeltmandskredse, sådan som det kendes fra

I 1886 var der marked i Brønderslev. To bønderkarle kom op at slås, og en gruppe gendarmere greb ind. Men den folkelige uvilje mod gendarmerne var stor, og det udviklede sig til masseslagsmål mellem dem og nordjyderne. Markedspladsen blev forvandlet til en slagmark med knuste telte og boder, men til sidst flygtede gendarmerne. Bataljen blev kendt som Gendarmslaget i Brønderslev. Niels Kølkjær Hansen malede i 1955 dette billede af slaget. Det hænger på Kornumgaard Plejehjem.

|| Brønderslev
Markedsforening

Storbritannien i dag. For at undgå, at stemmer på oppositionen skulle gå til spilde i en indbyrdes konkurrence, aftalte de to partier på forhånd at fordele en række valgkredse imellem sig, så man stillede med en samlet kandidat. Det var på det grundlag, at Socialdemokratiet fik valgt sine to første folketingsmedlemmer. Aftalen gav intern murren i Socialdemokratiet, da mange mente, den var til fordel for Venstre, som var klart det største af de to partier. Aftalen holdt dog frem til 1903.

Samtidig var det ingen hemmelighed, at arbejdsgivernes ledere var nært knyttet til Højre. Arbejdsgiverforeningens formand og næstformand Niels Andersen og Kaspar Rostrup (1845-1911) repræsenterede begge Højre i Rigsdagen og Københavns Borgerrepræsentation.

Da det kom til den store konfrontation mellem fagforeninger og arbejdsgivere, var store dele af Venstre og mange bønder derfor på arbejdernes og fagforeningernes side. Størst var opbakningen fra kredsen omkring Københavns liberale vælgerforening og avisen *Politiken*, der helt utilslørret støttede fagforeningerne. Avisen *Dannebrog*, som tilhørte

den moderate fløj af Venstre, forsøgte i højere grad at dele sol og vind lige. Man gav arbejdsgiverne ret i deres krav om større disciplin på arbejdspladserne, men mente samtidig, at de var gået for langt med lockouten. Derfor, hævdede avisen, havde arbejdsgiverne også i stigende grad den offentlige mening imod sig. Det ville være fornuftigt af arbejdsgiverne, hvis de ville skænke netop forholdet til deres medborgere en alvorlig tanke.

Det var også *Dannebrog*, der tog til genmæle, da arbejdsgiverne i begyndelsen af juli bragte et krav om at begrænse drikkeri på arbejdspladserne ind i konflikten. *Dannebrog* skrev, at selv om det i sig selv var ganske fornuftigt, var det næppe noget godt tidspunkt at bringe nye krav på banen, hvis man ønskede konflikten afsluttet. Og så måtte sådan et krav gælde begge parter. Det var jo ikke et ukendt syn at se håndværksmestre forsamlet omkring portvinsflasken på byens vinstuer. Det var da vist heller ikke sodavand, der var i glassene, da arbejdsgiverne holdt festmiddag den dag, hvor de havde erklæret lockouten?

De sidste bemærkninger førte til, at DAM's forretningsudvalg opfordrede til, at medlemmerne boykottede liberale blade som *Politiken* og *Dannebrog*. Hvor virkningsfuld boykotten var, vides ikke. Men da *Dannebrog* kom i økonomiske vanskeligheder og nogle år senere måtte lukke, påtog arbejdsgiverforeningen sig stolt en del af æren.

En verdensbegivenhed

Den store lockout i Danmark vakte opmærksomhed langt ud over landets grænser. Allerede fra et tidligt tidspunkt havde begge parter været i kontakt med udenlandske fæller. Arbejdsgiverne havde været først ude. Faktisk så tidligt, at det endte med at blive pinligt.

Kort efter lockoutens udbrud kunne den social-demokratiske Berlineravis *Vorwärts* offentliggøre et brev, som de danske arbejdsgivere i jernindustrien havde sendt til Centralforeningen af Tyske Metalindustrier. Man opfordrede til ikke at ansætte danske arbejdere. Problemet var ikke brevet i sig selv. Arbejdsgiverne havde også indrykket annoncer i tyske aviser med samme indhold, så det var ingen hemmelighed, at man søgte kollegers opbakning – på samme måde som fagforeningerne også søgte støtte hos venner i udlandet. Det pinlige var derimod, at brevet var afsendt, 11 dage før lockouten blev officielt erklæret i Danmark den 19. maj. Det var jo vand på fagforeningernes mølle, når de hævdede, at arbejdsgivernes mål hele tiden havde været konfrontation.

Værre blev det dog, da den tyske overpræsident i Slesvig, Ernst von Köller (1841-1928), tog budskabet om ikke at vise danske arbejdere gæstfrihed til sig med stor nidkærhed. Han lod ikke bare arbejdssøgende mænd, men også børn af lockoutede arbejdere, som var på ferieophold hos dansksindede bønder syd for grænsen, afhente og udvise af bevæbnede gendarmer. Von Köller var i forvejen berøgt og foragtet i Danmark for sin hårdhændede politik over for danskere i Sønderjylland. Det kunne kun give minuspoint i propagandakrigen at blive forbundet med ham. Arbejdsgivernes forsøg på at etablere boykot af danske arbejdere i Nordtyskland var dog ikke uden virkning. Til gengæld begyndte flere danske Venstreaviser at bringe oplysninger om, hvor der var arbejde i udlandet.

Samtidig appellerede fagforeningerne også direkte til andre landes arbejderbevægelser om støtte. DSF sendte agitatorer til Tyskland og Storbritannien, og det samme gjorde nogle fagforbund. I sin agitation slog man på, at begivenhederne i Danmark

kun var en forsmag på, hvad der ventede fagbevægelsen i andre og større lande. Det lille Danmark var for tiden den internationale kapitalismes prøveklud, skrev Jens Jensen i en personlig appel, der blev udsendt på engelsk, tysk og fransk.

”Kom os da til hjælp, udenlandske brødre. Vor kamp mod udbyggerne er også eders kamp, og ligesom vi aldrig tidligere har svigtet, således vil vi heller ikke svigte i fremtiden, når I kæmper mod kapitalmagten for proletariatets befrielse”.

Det var højstemte ord, men de virkede. De danske fagforeninger var naturligvis langt mindre i medlemstal end tilsvarende foreninger i de store industrinationer. Men relativt stod man stærkt. Fagforeningsmedlemmernes andel af det samlede arbejdstal var blandt de højeste i Europa. Derfor stod der en vis respekt om dansk fagbevægelse internationalt.

Snart begyndte pengene at strømme ind. Nogle sendte meget store beløb. Andre bidrag var mere beskedne, men blev leveret med stor entusiasme. Som i et brev fra Frankrig med 10 francs og beskeden: ”Til vore tapre danske brødre – leve revolutionen!” Bidragene kom fra Grønland i nord til Kapstaden i syd og fra Ungarn i øst til USA i vest. I New York var der støttefest. I Kristiania, det nuværende Oslo, blev der strejket i sympati, og i Zürich demonstrerede man.

Flest penge kom der fra de nærmeste lande – Norge, Tyskland og Storbritannien. I Sverige besluttede den faglige landsorganisation at påligne sine medlemmer et ugentligt ekstrakontingent. Også fra USA kom der ganske mange penge, som udvandrede skandinaver indsamlede. Alene avisen *Den danske*

De Samvirkende Fagforbunds ind- og udbetalingsudvalg under lockouten. På pengesækken står der 2 ½ million kr., som var det indsamlede beløb i runde tal. På bordet ligger et rugbrød, og på gulvet ses et grisehoved. Det var symbol på de madvarer, som sympatiserende bønder donerede til de sultne arbejderfamilier. Siddende til venstre ses udvalgets formand, den temperamentsfulde og karismatiske leder af Dansk Arbejdsmandsforbund M.C. Lyngsie. || Ukendt fotograf/ Arbejdersmuseet

Pioneers abonnenter, som især var bønder, bidrog med over 9.000 dollars.

Den samlede udenlandske støtte til de lockoutede løb op i næsten 680.000 danske kroner. Benytter vi prisudviklingen som målestok, svarer det til 50 millioner i nutidskroner. De udenlandske penge havde formentlig større betydning, end beløbet umiddelbart antyder. For jo længere konflikten trak ud, des sværere blev det at skaffe støtte fra danske arbejdere, handlende og bønder. For at klare skærene måtte DSF sætte sig i en betydelig gæld. Da det i sagens natur tog længere tid at få de udenlandske indsamlinger i gang, begyndte pengene at strømme ind, samtidig med at økonomien for de danske

fagforeninger var strakt til det yderste. Uden den internationale solidaritet ville konflikten formentlig aldrig være blevet løst ved forliget i september, fordi DSF havde måttet vælge mellem økonomisk ruin eller betingelsesløs accept af arbejdsgivernes krav.

I stedet var støtten fra udlandet med til at give de lockoutede arbejdere et moralsk rygstød. Den danske arbejderbevægelse så sig selv som en del af en international bevægelse, der havde forpligtet sig på solidaritet på tværs af landegrænser. Penge, arrangementer og støtteerklæringer fra mange lande bekræftede, at solidariteten var der, når man havde brug for den.

Fløje i fagbevægelsen

Ikke alle var enige i Jens Jensens og DSF's defensive strategi. En af de kritiske røster kom fra H.P. Hansen (1864-1936), der havde været aktiv i Dansk Smede- og Maskinarbejderforbund (DSMF) siden midten af 1880'erne. I 1892 blev han valgt til forbundsformand og stod i forreste række i den periode, hvor jernbaronerne førte en hård lockoutlinje over for fagforeningerne. Kun 34 år gammel følte han sig nedslidt og træt. I efteråret 1898 nedlagde han derfor sin formandspost i DSMF og flyttede til Svendborg. Trods sin unge alder var H.P. Hansen en respekteret veteran i fagbevægelsen.

Da storlockouten kom, kunne H.P. Hansen da heller ikke sidde stille. Samme dag som lockouten brød ud, skrev han et brev til sin gamle ven og kampfælle, DSF's formand Jens Jensen. I brevet hævdede han, at medlemmerne blot ventede på, at fagforeningerne skulle besvare lockouten med strejke. Stemningen var sådan, skrev Hansen,

”at alle arbejdere i denne kamp kan og vil pålægge sig de forfærdeligste ofre og følge deres ledere til det

yderste, når disse ikke bøjer ryg, men at de på den anden side opsiger Eder huldskab og troskab, hvis der her vises en utidig eftergivenhed”.

Men Jensen og DSF ville ikke umiddelbart erklære strejke. I første omgang nedsatte man et udvalg, som skulle diskutere ”aggressive skridt”. Udvalget vedtog i enighed, at det ville være taktisk uklogt at erklære strejke. Det gjaldt om at lade arbejdsgiverne fremstå som de kamplystne.

Det blev også Jens Jensens svar på H.P. Hansens brev. Først skulle det slås fast, at arbejdsgiverne havde brudt overenskomster med lockouten. Når det var på plads, kunne man overveje mere afgørende kampskridt. Men først og fremmest skulle offentligheden støtte fagbevægelsen, skrev Jensen til sin gamle ven.

H.P. Hansen slog sig i første omgang til tåls med Jensens svar. Men da han en måneds tid senere sad med sin avis, bragte en artikel ham helt op i det røde felt. Den 1. juli stemplede *Social-Demokraten* en anden avis, *Vort Land*, som uvederhæftig. *Vort Land*, som var knyttet til Højre, havde forsvaret arbejdsgivernes lockout med, at DSMF jo også på sin kongres tidligere på året havde raslet med sablen og truet med generalstrejke. Det var løgn, hævdede nu arbejdernes avis. Forslaget var stillet, men det var så vildt, at det var blevet afvist. For ifølge *Social-Demokraten* havde de besindige danske arbejdere aldrig haft smag for generalstrejke.

Der var ganske rigtigt blevet stillet et forslag på smedenes kongres tilbage i marts. Det gik ud på, at hvis arbejdsgiverne erklærede lockout, skulle DSMF svare igen med strejke. Der var bare den lille hage ved sagen, at forslaget ikke var blevet forkastet, som *Social-Demokraten* havde skrevet. Tværtimod var

Skovture var et yndet tidsfordriv for de lockoutede arbejdere. Man kunne mødes og i fællesskab holde moralen oppe – og så var det gratis. Mest kendt er arbejdsmændenes store skovtur til Dyrehaven nord for København med flere hundrede deltagere. Her er det en lidt mindre flok – nemlig medlemmer af Malernes Fagforening i Odense på tur til Næsbyhoved Skov. || Ukendt fotograf/ Odense Stadsarkiv

det blevet vedtaget. Og det vidste H.P. Hansen alt om, for det var ham, der havde stillet forslaget.

Derfor greb den iltre smed nu ud efter grovfilen. I et rasende brev til Jens Jensen beskyldte han både Jensen og avisen for at være inkompetente og kortsynede. "Hverken du eller *Social-Demokraten* har eneret på at bestemme, hvad der er vildt, og hvad der er klogt", skrev Hansen og erklærede, at han for sin del stadig gik ind for generalstrejken.

Jens Jensen skrev et langt brev tilbage til H.P. Hansen. Han forsikrede, at artiklen i *Social-Demokraten* var bragt uden hans vidende, og at han selv var vred over den fejlagtige fremstilling. Han fastholdt dog, at den hidtidige taktik havde været den rigtige. Det kunne måske, indrømmede han, blive nødvendigt at erklære strejke, hvis lockouten trak ud. Den skulle i så fald være velforberedt, og det skulle stå klart, at arbejderne handlede i nødværge. I modsat fald ville det være revolution, og sådan en

fremkalder man ikke – i hvert fald ikke uden at have en chance for at sejre!

Få dage senere fik Jensen lejlighed til at mødes direkte med H.P. Hansen. Den 9. juli rejste han til Svendborg for at tale ved et stort møde for fynske arbejdere. Tilhørerne kom langvejsfra – med tog fra Nyborg, med damper fra Assens og i cykeloptog fra Odense. Da formanden besteg talerstolen, blev han mødt med råbet: ”Goddag Jensen, her er vi igen, og vi er spillevende alle sammen”. I sin tale gav Jensen arbejdsgiverne tørt på:

”Kapitalisterne ønsker Sult og Undergang over os [...] Deres infame Midler klumper os sammen i en ubrydelig Masse. Og vort endelige Maal er at gøre Kaal paa alle disse Kulturfjender”.

Men efter at have lovet at bekæmpe arbejdsgiverne til den bitre ende tilføjede Jensen beroligende:

”Arbejderne vil til Kapitalisternes store Ærgrelse vedblive at optræde roligt; netop derved vokser Sympatien for os”.

Vi ved ikke, hvad Jens Jensen og H.P. Hansen sagde til hinanden den sommerdag i Svendborg. Men det fremgår af brevvekslingen, at Jensen var berørt af kritikken. ”Vær ikke så bitter på mig”, skrev han appellerende til sin gamle kampfælle.

”Tiderne er vanskelige nok i forvejen, og vi har ikke godt råd til at spille kræfter på hinanden indbyrdes”.

Jensen holdt fast i, at den defensive strategi var den rigtige. Midt i juli måned var spørgsmålet også til politisk diskussion i Socialdemokratiets forret-

ningsudvalg, hvor flere faglige ledere var medlemmer. Her fik Jensen støtte af partiets formand P. Knudsen (1848-1910), som kraftigt vendte sig imod aggressive skridt fra fagbevægelsens side – fx en transportstrejke. Det kunne få regeringen til at gribe ind. Og det vil næppe blive i arbejdernes favør, advarede han. Forretningsudvalget besluttede, at en strejke fra arbejdernes side ville være utilladelig.

Alt er roligt

På en international socialistkongres i Paris i 1889 var 1. maj blevet udråbt til arbejderbevægelsens internationale fest- og kampdag. Men som en forsinket udløber af Slaget på Fælleden var det forbudt for de danske arbejdere at gå i demonstrationstog gennem byernes gader – forbuddet blev opretholdt helt til år 1900 i København. I stedet var der tradition for, at arbejderbevægelsen arrangerede en stor demonstration på grundlovsdag. For ligefrem forbyde arbejderne at fejre landets grundlov kunne man ikke. Nu nærmede grundlovsdag sig atter, og der var udsigt til, at tusinder af vrede arbejdere ville marchere gennem gaderne i København og andre byer. Hvad kunne det ikke udarte til?

Grundlovsdagen i 1899 kom dog til at forløbe fredeligt. Ganske vist blev der ikke sparet på de store og voldsomme ord, da Jens Jensen talte for 40.000 arbejdere i Københavns Fælledpark:

”Det er ikke et enigt Folk, som i Dag holder Mindefest for Grundloven. Festdagen oprinder over et Folk, der ikke alene er splittet i forskellige politiske Partier, men som ogsaa er delt i en brutal økonomisk Klassekamp. Jeg siger, at naar Grundloven er saaledes beskaffet, at en lille Klasse Mennesker kan ruinere mange tusinde Mennesker samt disses Koner og Børn, da er denne Grundlov ikke meget

bevendt, thi det var ikke det, man ventede skulde blive Lov og Ret i Danmark”.

Og med direkte henvisning til de ophidsede dage 50 år tidligere, hvor de københavnske borgere demonstrerede mod enevælden og for en fri forfatning, citerede Jensen opråbet fra dengang: ”Driv os ikke til Fortvivlelsens Selvhjælp”.

Trods den radikale retorik lagde man dog vægt på, at arbejdernes bidrag til grundlovsfejringen skulle fremstå fredeligt og disciplineret. Ikke færre end 800 ordensvagter fra egne rækker skulle sørge for en rolig og velafviklet demonstration. Og det virkede. ”Enhver, der saa Arbejdertoget, maatte gribes af den Overbevisning, at Voldsmidlet laa disse Skarer fjærnt”, skrev *Politiken* i en kommentar, formentlig forfattet af redaktør Edvard Brandes (1847-1931). Samme avis bragte en lang og nærmest skamrosende reportage fra arbejderbevægelsens grundlovsfest.

At *Politiken* var positiv, kan måske ikke undre. Det var jo de liberales allierede i kampen mod Højre, man skrev om. Men også *Dannebrog* – talerøret for Det Moderate Venstre, som var indstillet på samarbejde med Højre – bemærkede, hvor roligt arbejderne opførte sig under lockouten. Da konflikten i juli havde varet næsten to måneder, skrev avisen, at det var mærkeligt, at alt var gået så roligt indtil nu. For da lockouten brød ud, skortede det ikke på bekymringer. Ville arbejderne ikke dagligt strømme sammen på de offentlige pladser? Ville de ikke drage i processioner syngende og demonstrerende? Ville det ikke komme til sammenstød mellem de brødløse tusinder og politiet? Nej, noterede avisen med slet skjult forbavselse og forundring: Det er ikke sket.

Enighedskammeret

Dommen fra Fællesudvalget til Afgørelse af Arbejdsstridigheder fik altså ingen praktisk betydning. Inden udvalget gled ind i historiens glemsel, fik det dog sat sig et eftermæle i form af et nyt initiativ til mægling mellem parterne.

Forslaget kom fra formanden, professor Deuntzer. Det var en af arbejdsgivernes repræsentanter i Fællesudvalget, forsikringsdirektøren og politikerens Ludvig Bramsen (1847-1914), der stod for udformningen. Bramsen havde i sin tid som jurastuderende ved universitetet skrevet afhandling om arbejdsret i Tyskland og Storbritannien. Med inspiration fra sin afhandling præsenterede Bramsen et langt og detaljeret forslag med det håbefulde navn Enighedskammeret. Kammeret skulle bestå af to gange fem mæglere, som de to parter udpegede, og en neutral formand: Det blev Deuntzer. Desuden valgte hver side tre delegerede, som skulle fremlægge deres sag for kammeret.

Enighedskammeret mødtes første gang lørdag den 1. juli 1899. Samme dag kunne aviserne meddele, at regeringskrisen i Belgien var gået helt i hårdknude. I Bruxelles havde tusindvis af socialistiske arbejdere været i voldsomme gadekampe med bevæbnet politi. Hjemme i Danmark var det ifølge kalenderen sommer. Badehotellerne bød sig til i store annoncer på avisernes forsider – for dem, der havde råd til et ophold i Skagen eller på Fanø. For de mindre velbeslåede var en tur med dampbåden på Furesøen en mulighed. Men det var der næppe mange, der havde lyst til netop den formiddag, hvor der blæste en frisk kuling, himlen var grå og skyet, og temperaturen var 17 grader.

Vejret taget i betragtning kan det undre, at direktør Ludvig Christensen benyttede sit første indlæg som arbejdsgivernes ordfører til at foreslå, at

Grundlovsdag i
1899. Arbejdernes
optog passerer
det flagsmykkede
Folkets Hus, nu
Arbejdersmuseet,
i Rømersgade,
København. Det er
tydeligt, at tegneren
har valgt at gøre gaden
noget bredere, end
den er i virkeligheden.
Formentlig for også
at kunne tegne
folkemængden større.
|| Ukendt kunstner/
Arbejdersmuseet

Enighedskammerets møder blev flyttet til et større lokale, da han fandt temperaturen i rummet ”opsplidende for hjernen”. Kammerets øvrige medlemmer følte sig tilsyneladende ikke så plaget af varme. I hvert fald blev også alle fremtidige møder holdt samme sted, nemlig i Handels- og Kontoristforeningens lokaler på Kongens Nytorv 6.

Den lille episode var et forvarsel om Ludvig Christensens bidrag til Enighedskammerets arbejde. Som direktør for maskinfabrikken Vølund tilhørte han de uforsonlige jernbaroner i DAM. Nu skulle han så repræsentere arbejdsgiverne i Enighedskammerets forsøg på at mægle. Det var ikke et

heldigt valg. Ikke nok med at Ludvig Christensen fik udsat møderne flere gange med mere eller mindre relevante begrundelser, han viste sig også som en ufleksibel forhandler. Det irriterede ikke kun modparten, men også Deuntzer, kammerets formand.

Det var dog DSF's Jens Jensen, der lagde ud med at stille et absolut krav, nemlig at lockouten blev hævet. Derefter kunne man gå i gang med at forhandle om arbejdsgivernes otte punkter. Det kunne der ikke blive tale om, replicerede Ludvig Christensen. Først måtte arbejdsgivernes krav imødekommes, så kunne lockouten hæves. Kravene var de otte punkter. Nu som før. Christensen havde så i øvrigt yderligere 5-6 punkter, som burde indgå i forhandlingerne, fx ordensregler på arbejdspladserne. Jensen svarede sarkastisk igen, at med arbejdsgivernes omfattende krav ville man næppe blive færdige med forhandlingerne inden jul. Hvis det skulle være på den måde, havde fagforeningerne også et nyt krav: Arbejdstiden skulle sættes ned til 9 timer i alle fag.

Da man mødtes igen den følgende tirsdag, kunne Ludvig Christensen formelt meddele, at arbejdsgivernes oprindelige otte krav nu var suppleret med yderligere 11. Samtidig orienterede han om, at de oprindelige otte krav var ufravigelige, da arbejdsgiverforeningens generalforsamling havde vedtaget dem. Kun de 11 nye krav kunne man forhandle om. Jens Jensen var forbløffet over, at arbejdsgivernes otte punkter nu var vokset til 19. De otte punkter kunne man tale om, de 11 nye ville han ikke diskutere. Blot ville han bemærke, at udsigten til enighed syntes svækket, snarere end styrket.

Den energiske og veltalende Deuntzer forsøgte at få parterne til at nærme sig hinanden. Især at overbevise Ludvig Christensen om, at han måtte indgå i reelle forhandlinger om de otte punkter. I begyndelsen var formanden tålmodig og venlig,

nærmest munter. Som dage blev til uger, blev Deuntzers indlæg i diskussionen imidlertid kortere og mere formelle.

Efter to uger fremlagde Jens Jensen et konkret forslag fra arbejderside. Det imødekom et par af de otte punkter, fx anerkendelse af arbejdsgivernes ret til at lede og fordele arbejdet, men fastholdt også kravet om 9 timers arbejdsdag. Ludvig Christensen afviste forslaget. Herefter fremsatte direktør Bramsen, primus motor bag Enighedskammeret, et andet forslag. Det tog udgangspunkt i de otte punkter, men nye formuleringer skulle imødekomme arbejdersiden.

Ludvig Christensen fastholdt imidlertid, at han ikke havde mandat fra arbejdsgiverforeningens hovedbestyrelse til at fravige de otte punkter. Det fik Deuntzer til spidst at bemærke, at man nok burde have overvejet, hvorfor man gik til mægling,

”[...] naar man fra først af klart udtaler, at man hverken i Realiteten eller i Formaliteten vil vige fra det én Gang indtagne Standpunkt?”

Som et sidste, desperat forsøg foreslog Deuntzer personligt, at lockouten blev ophævet, og alle uoverensstemmelser skulle afklares i en voldgift, der skulle have repræsentanter for begge parter og en uvildig formand. Det kunne arbejderne tilslutte sig, men arbejdsgiverne var imod. Deuntzer satte de to andre forslag til afstemning, hvor parterne helt som forventet stemte hinandens forslag ned. Det skete den 15. juni. Og det var Enighedskammerets sidste handling.

Sympati

”Lock-outen er Militarisme. [...] lad os faa en Ende paa denne Kamp!” Ordene var politiker og redaktør

Alvilda Hoff (1862-1951) uddannede sig til læge på et tidspunkt, hvor det var meget usædvanligt for kvinder. Hun var gift med Københavns stadslæge, Emil Hoff (1844-1929). Som en del af den socialliberale middelklasse i København engagerede Alvilda Hoff sig stærkt i solidariteten med arbejderne under lockouten og sørgede for bespisning af de mest trængende. Senere var hun mangeårigt medlem af Københavns Borgerrepræsentation for Radikale Venstre. || Det Kgl. Bibliotek

Viggo Hørups (1841-1902) og faldt som en del af hans grundlovstale i Sorø. Hørup var blandt de fremmeste repræsentanter for den radikale fløj i Venstre og havde tordnet mod Højre i Rigsdagen – ikke mindst når det gjaldt oprustning og militærbevillinger. For Hørup var der næppe noget værre skældsord end militarisme.

Hans opfattelse af lockouten vandt genklang i brede dele af den liberale middelklasse og det akademiske borgerskab i København. Der var noget aggressivt og uforsonligt over arbejdsgivernes strategi. Historikeren og den senere minister P. Munch (1870-1948) tilhørte i 1899 Studentersamfundet, som var de liberale akademikeres samlingssted. Munch skrev mange år senere:

”Jeg mindes, hvorledes det af os dengang føltes, som om hele det bestående samfund truedes ved standsningen af så overmåde store dele af arbejdet. I vore kredse øgede striden i høj grad sympatien for arbejderne”.

Alvilda Hoff fulgte kampen på tæt hold. Hun var gift med Københavns stadslæge Emil Hoff og fik førstehåndsberetninger om den nød og elendighed, som lockouten førte med sig for byens arbejderfamilier. Alvilda Hoff var en handlingens kvinde, så hun nedsatte en komité, der skulle skaffe mad til de mest trængende. Snart stod hun for daglig servering af 1.800 måltider. Og det blev ikke ved det. Komiteen tog kontakt til sympatiserende bønder, og snart var der en lind strøm af arbejderbørn fra København og de større provinsbyer ud på landet, hvor de blev indkvarteret i landbohjem, der kunne tilbyde mad på bordet.

Også Børnenes Kontor, stiftet i december 1898 af A.C. Meyer (1858-1938), kom til at spille en væsentlig rolle. Meyer var journalist på *Social-Demokraten* og kendt politiker og agitator. Han begyndte med små donationer til fattige børnefamilier – betalt af egen lomme. Under lockouten voksede Børnenes Kontor og hjalp især med at skaffe tøj til de mange børn, der skulle sendes på landet.

Selv om der var et åbenlyst behov for brød på bordet, var det ikke det eneste, som arbejderne havde brug for. Der var også brug for åndelig føde og for simpel adspredelse for de arbejdere, som var vant til at arbejde i 10-12 timer om dagen, og som nu knap nok havde noget at tage sig til. Redaktør Julius Schiøtt (1856-1910), der nogle år tidligere havde været med til at starte Studentersamfundets aftenundervisning for arbejdere, tog initiativ til De Udelukkedes Universitet. Her bød kunstnere og aka-

demikere ind med optræden og foredrag. Emnerne var mangfoldige. På en tilfældigt valgt dag, den 20. juli, var der mange valgmuligheder: Dr. Oscar Hansen (1856-1938) forelæste om udviklingslæren i Folkets Hus på Enghavevej. I Rømersgade gennemgik pastor Julius Steen (1855-1935) Skotlands natur og befolkning om formiddagen, mens skuespiller Benjamin Pedersen (1851-1908) om eftermiddagen læste Jens Christian Hostrups (1818-1892) *Eventyr på fodrejsen*. I kommuneskolen på Godthåbsvej talte cand.mag. V. Rasmussen om huden og musklerne i det menneskelige legeme, og i Panoramabygningen på Rådhuspladsen var der populært foredrag med lysbilleder om zoologi.

Der var stor søgning til arrangementerne. Det kom bag på nogle. Den midtsøgende borgerlige avis *Dannebrog* skrev med forundring og benovelse om, hvordan helt almindelige arbejdere i stedet for at samles i vrede på byens gader og pladser brugte deres ufrivillige fritid til at gå til foredrag eller på museum. Havde skribenten kendt lidt mere til, hvad der foregik i arbejderbefolkningen, havde han måske været knap så forbavset. En hel del initiativer lå i forlængelse af aktiviteter, som allerede var en indarbejdet del af arbejderbevægelsens virksomhed – fx diskussionsklubber og læsekredse. Nu fik de blot et vældigt løft.

Det var dog ikke kun i de politisk liberale kredse, man følte sig anfægtet af lockouten. Også fra kristeligt hold var man betænkelig. Sidst i juni udsendte 58 præster fra København og omegn en fælles erklæring. Det var store økonomiske værdier, som gik til grunde, skrev præsterne.

”Men de er dog for lidet at regne mod de moralske Ulykker, som denne Borgerkrig ad mange Veje og paa mange Maader bringer over vort Land og vort

Folk. Vi føler os derfor forpligtede til at paakalde alle de gode Kræfter i Arbejdsgivernes og Arbejdernes Rækker og bede dem gøre alt, hvad der staar i deres Magt, for snarest muligt at faa Striden udjævnet, saa at Nøden ikke skal brede sig videre, og Bitterheden ikke vokse baade opefter og nedefter”.

Det mest bemærkelsesværdige var dog, at præsterne rejste spørgsmålet, om ikke staten – gennem love og sociale reformer – burde sikre retfærdige arbejdsforhold?

Præsterne gjorde udtrykkeligt opmærksom på, at det ikke var deres hensigt at dømme om ret og uret i konflikten. Alligevel blev erklæringen slået stort op på forsiden af *Social-Demokraten*, for den viste, hvor udbredt bekymringen for lockouten og konsekvenserne var. I DAM læste man uden tvivl erklæringen med ubehag. Der var tale om en slet skjult kritik af arbejdsgivernes lockoutstrategi, og kritikken kom ikke kun fra de sædvanlige liberale og radikale. Det første navn på listen var stiftsprovst ved Vor Frue Kirke Jacob Paulli (1844-1915), en konservativ gejstlig knyttet til Indre Mission og med gode kontakter i kongehuset og hovedstadens højeste borgerskab.

Det var ikke underligt, hvis man blandt arbejds-giverne spurgte sig selv, om man mon var ved at tabe slaget om den offentlige mening.

Bekymring

Landets forretningsdrivende var også bekymrede. For når arbejderne ikke fik løn, så havde de ikke noget at købe for. Og det gik hårdt ud over omsætningen hos urtekræmmere, bagere, slagtere og manufakturhandlere. En måneds tid efter lockoutens udbrud var situationen blevet så alvorlig, at næsten 4.000 københavnske handlende samledes til pro-

Under lockouten blev der oprettet mange kooperativer, hvor arbejdere gik sammen om at drive fælles virksomhed for at skaffe sig arbejde. Nogle fortsatte, efter lockouten var slut, mens andre kun fik kort levetid. Det sidste gjaldt fx Snedkersvendenes Kooperative Værksted i Varde, hvis medlemmer ses på fotografiet.
 || Varde
 Lokalhistoriske Arkiv

testmøde. De vedtog en appel til bystyre og regering om at få arbejdsgiverne til at slutte lockouten. De handlende frygtede ruin.

Københavns Borgerrepræsentation, hvor mange medlemmer selv var private næringsdrivende, tog sagen meget alvorligt. Boghandler Gustav Philipsen (1853-1925) stod som liberalt medlem af borgerrepræsentationen i midten af juni i spidsen for en forespørgsel. Der var, sagde Philipsen, tale om den alvorligste, økonomiske begivenhed, som nogen nu-levende havde oplevet. Ja, faktisk kunne den situation, som arbejdsgiverne havde skabt, bedst betegnes som en borgerkrig. Derfor måtte Borgerrepræsentationen komme byens borgere til undsætning.

Debatten blev ikke mindre heftig af, at konfliktens parter var repræsenteret på topplan. Jens Jensen sad nemlig også i Borgerrepræsentationen, for Socialdemokratiet, og det samme gjorde DAM's næstformand, snedkermester Kaspar Rostrup, valgt

for Højre. Jensen og de øvrige socialdemokrater bakkede naturligvis ivrigt op om de liberale. Snart måtte Kaspar Rostrup se sig isoleret.

I første omgang kom der dog ikke meget konkret ud af diskussionerne i Københavns Borgerrepræsentation. Men i takt med at konflikten forblev uløst, og ugers lockout blev til måneder, bredte bekymringen sig fra de detailhandlende til finansverdenen, der også måtte se tab i øjnene, hvis ikke der snart kom gang i produktion, handel og omsætning.

Efter det endegyldige sammenbrud i Enigheds-kammerets forhandlinger midt i juni anede man en vis desperation. Det ene mere eller mindre fantasifulde rygte efter det andet opstod – som fx at kongen havde påtaget sig rollen som mægler. Den konservative Christian 9., som havde skabt megen politisk ravage ved at stå fast på sin ret til at udnævne regeringer på tværs af Folketingets flertal, valgte dog klogeligt at holde sig uden for konflikten.

I stedet blev Københavns Borgerrepræsentation udgangspunkt for et nyt initiativ. Forholdet mellem byens liberale og socialdemokrater udviklede sig fra en politisk alliance til noget, som bedst kan betegnes som et sælsomt personligt netværk mellem arbejderledere og repræsentanter for finanskapitalen og byens højere borgerskab. Centralt i netværket stod borgerrepræsentationens formand Herman Trier (1845-1925). Trier havde et ben i flere lejre. Han var valgt for de liberale, men han var også vellidt i arbejderkredse, efter han i 1884 var blevet valgt som Socialdemokratiets og Venstres første fælles kandidat til Folketinget. Samtidig havde han gode, personlige kontakter i finans kredse. Vekslerer Laurids Bing (1850-1903) og direktør i Privatbanken Axel Heide (1861-1915) tilsluttede sig Triers forsøg på at mægle. Et vittigt hoved døbte dem ”de tre engle”.

Håb

I al hemmelighed tog Trier kontakt til Jens Jensen og Niels Andersen, der begge indvilgede i at forhandle. På den baggrund kom der endelig et forslag til forlig på bordet, som begge parter kunne acceptere. Det blev begyndelsen på en hektisk og dramatisk proces, hvor både Jensen og Andersen skulle overtale deres baglande til at acceptere forligsforslaget.

Andersen kom først i mål. Den 4. august vedtog arbejdsgiverforeningens hovedbestyrelse at tilslutte sig forliget.

Jens Jensens opgave var sværere. På grund af DSF's mere decentrale struktur skulle han ikke kun overbevise en hovedbestyrelse, men også et repræsentantskab bestående af flere hundrede medlemmer. Det havde været let nok for arbejdsgiverne at starte krigen, bemærkede Jens Jensen sammenbidt. Men havde de mon tænkt på, hvor svært det ville blive at få 70.000 forurettede arbejdere til at slutte fred, uden at de fik noget til gengæld? Det sidste hentydede til, at DSF havde måttet give køb på kravet om 9 timers arbejdsdag.

I de næste par dage holdt DSF flere møder, hvor Jensen selv, Lyngsie og P. Knudsen anbefalede forligsforslaget. Det sidste og afgørende møde var repræsentantskabsmødet, som var berammet til mandag den 7. august. Mødet udviklede sig dramatisk.

Det begyndte dog ret fredeligt. 400 delegerede fra fagforbund og fagforeninger strømmede mod Rømersgade i København, hvor mødet skulle holdes i Arbejdernes Forsamlingsbygningens store sal. Mødet begyndte kl. 20, og stemningen var anspændt, men fattet. Jens Jensen fremlagde forligsresultatet og begrundede, hvorfor man burde acceptere det – også selv om arbejderne ikke havde fået deres krav om 9

timers arbejdsdag opfyldt. Der var trods alt blevet givet og taget fra begge sider, og arbejdsgiverne havde også opgivet krav.

Jensens fremlæggelse blev diskuteret energisk og alvorligt. Så skete der pludselig noget. Flyveblade flagrede ud over den forbløffede forsamling. Det var aftryk af dokumenter, hvis indhold skulle vedtages på møderne hos arbejdsgiverne. Det drejede sig fx om forslag om at oprette et anmeldelseskantor, hvor det skulle være obligatorisk for alle arbejdsgivere at registrere arbejdere, som blev fyret eller forlod deres arbejde. Havde arbejderen ikke forladt sit job på 'lovlig måde', måtte ingen anden arbejdsgiver ansætte ham. Anmeldelseskantorer havde tidligere eksisteret i blandt andet jernindustrien, og fagforeningerne hadede dem og så dem som et redskab til at sortliste fagligt aktive arbejdere.

Et andet dokument var et forslag til værkstedsregler, som skulle gælde overalt blandt DAM's medlemmer. Reglerne var udtryk for en stramning af eksisterende arbejdsforhold, men det vakte nu mere vrede blandt de forsamlede i Rømersgade, at arbejdsgiverne åbenbart også fremover agtede at fastlægge den slags regler uden forhandling.

Det blev aldrig opklaret, hvem der havde taget initiativ til at omdele flyvebladene. Sandsynligheden taler for, at modstandere af forliget blandt arbejderne havde fået dem trykt. Men indholdet var korrekt, og det viste sig, at Jens Jensen havde kendt til arbejdsgivernes planer siden om morgenen. Han havde også nået at været i kontakt med Niels Andersen, som havde bekræftet deres rigtighed, men undskyldt sig med, at der blot var tale om oplæg til diskussion internt. Intet var vedtaget.

Det forsøgte Jensen nu at berolige de ophidsede delegerede med. Kl. 24 holdt man pause, så gemytterne kunne køles i natteluften, og så gik man ellers

i gang med diskussionen igen. Først kl. 4 blev man på arbejdersiden indbyrdes enige. Man kunne tilslutte sig det opnåede forlig, men under det udtrykkelige forbehold, at

”der ikke paa noget Værksted eller Arbejdsplads indføres noget nyt Reglement vedrørende Arbejdernes Forhold, som ikke er fremgaaet af en Forhandling mellem de respektive Organisationer”.

På det tidspunkt var ca. en fjerdedel af forsamlingen udvandret – i protest, af træthed eller begge dele. 128 stemte for, 98 imod.

I mellemtiden havde også Dansk Arbejdsgiver- og Mesterforening vedtaget forligsforslaget. Men da beslutningen fra Rømersgade nåede frem til arbejds-giverne, besluttede de at slå bak. Når DSF ikke kunne tilslutte sig forliget uden forbehold, måtte det anses som bortfaldet.

Lockouten fortsatte.

Frustration

Det havde været så tæt på. Aviserne havde skrevet om, hvordan arbejdet måske kunne gå i gang igen i morgen eller overmorgen. Danskerne var lettede. Nu kunne man endelig se en afslutning på den konflikt, der i to en halv måned havde tynget landet, bragt nød til arbejderboligerne, ødelagt de handlendes økonomi og skabt en stemning af bitter trods på begge sider. Så ramlede hele det lyse håb sammen. Og det blev ovenikøbet værre.

Ganske vist var der små tegn på, at de tidligere sprækker i arbejdsgivernes sammenhold måske ville slå revner. Fra Århus mødte fire håndværksmestre op på arbejdsgivernes kontor i København. De var udsendt af deres respektive mesterforeninger for at presse på for at få afsluttet lockouten. Samti-

Satiretegning af DSF's formand Jens Jensen og DAM's Niels Andersen, med mægleren, bankdirektør Axel Heide, i midten. Tegning af Alfred Schmidt (1858-1938). || Klods Hans/Det Kgl. Bibliotek

dig opstod der rygter om intern uenighed i arbejdsgiverforeningen. Rygterne fik næring af, at Niels Andersen og foreningen udsendte modstridende meldinger til pressen.

Den 12. august viste arbejdsgiverne så, at de stadig kunne blive enige. De besluttede at udvide lockouten med flere fag. Det fik arbejdernes utålmodighed og frustrationer til at stige. Skulle man ikke slå igen og erklære strejke på de områder, hvor der ikke var lockout? Gerne nogle, hvor det kunne mærkes og gøre økonomisk ondt på arbejdsgiverne.

DSF's forretningsudvalg fortsatte med daglige møder. Ofte var møderne henlagt til Restaurant Søfryd, som lå lidt uden for det centrale København – på den anden side af Sortedamssøen. Her gik bølgerne højt, når arbejdsmændenes iltre formand Lyngsie anklagede Jens Jensen for at være for tam.

Utålmodigheden kom også til udtryk i breve, Jens Jensen modtog. Et brev var underskrevet ”flere arbejderhustruer”:

”Hvorfor skynder De Dem ikke med den general-strejke? Kan De ikke se, hvor arbejdsgiverne i bladene gør nar ad Dem, at De ikke tør?”

I sidste ende beholdt Jensen flertallets opbakning til sin taktik om at fremstå som den moderate og ansvarlige part. Det ydre og indre pres sled på DSF's formand. I perioder arbejdede han nærmest i døgn-drift og overnattede derfor på kontoret i Brolæggerstræde. Så måtte kontakten til familien hjemme i Elmegade på Nørrebro opretholdes med post. Den 23. august skrev Jensen til sin kone Julie:

”Det blev mig umuligt at sende dig brev i går. Jeg havde møde med repræsentantskabet fra kl. 10 formiddag til kl. 10 aften. I dag har jeg møde med de udelukkede fags bestyrelser, og i aften blev det besluttet, at der torsdag aften skal være hovedbestyrelsesmøde. Jeg kan altså ikke komme hjem før end fredag. Du kan tro, det er grusomt i disse dage”.

Sidst i august blev det for meget. Jensen måtte lægge sig syg, og P. Knudsen og DSF's sekretær C.M. Olsen (1853-1926) overtog hans opgaver.

Mægling og forlig

Imens arbejdede Trier videre. Ganske vist optrådte hverken han, Bing eller Heide meget i offentligheden, men der blev trukket i tråde og sendt følere ud. Samtidig var der mange andre forslag til at få løst konflikten. Fx henvendte to britiske parlamentsmedlemmer sig til Trier for at tilbyde sig som mæglere. Men dagene gik uden en løsning.

Trier filede ufortrødent videre på sit mæglingsforslag. Og til sidst lykkedes det ham faktisk at få slebet de knaster væk, som skilte parterne. Det blev slået fast, at bestående overenskomster skulle

forblive uberørte, og det indebar en afvisning af arbejdernes krav om 9 timers arbejdsdag. Men også, at arbejdsgiverne ikke måtte udarbejde værktøjsregler, der kunne stride mod forliget.

Den 30. august var tiden så kommet til at indkalde begge parter til et nyt møde. Kl. 9 mødte både arbejdere og arbejdsgivere, fire fra hver lejr, op i bankdirektør Heides fine, hvide palæ på Holmens Kanal. Omgivet af kostbare malerier og i fornemme møbler blev der forhandlet til kl. 17, uden at man dog nåede helt til enighed. Så gik man hver til sit. Arbejdsgiverne gik til Restaurant Standard, hvor de senere på aftenen blev opsøgt af Heide, der i mellemtiden havde rådført sig med de to øvrige mæglere. Om det var middagen, der havde gjort arbejdsgiverne venligere stemt, vides ikke, men mødet fik Heide til kl. 23.30 at kontakte en af DSF's forhandlere, folketingsmedlem Frederik Borgbjerg (1866-1936), og bede om et møde samme nat.

Borgbjerg skaffede en drosche og kørte rundt i byen, hvor han med noget besvær fik vækket de øvrige forhandlere fra fagbevægelsen. Da de endelig nåede frem til Holmens Kanal, var Trier og Bing gået hjem, og Heide var gået i seng. Da klokken i porten begyndte at bimle, stod bankdirektøren op og modtog de fire arbejderledere i tøfler, natskjorte og gul regnfrakke. Så blev der ellers forhandlet indtil kl. 3. Selv da det blev morgen, forhandlede den energiske Heide videre med arbejdsgiverne og var også lige et smut forbi konseilspræsident Hugo Hørring (1842-1909). Formålet med at inddrage konseilspræsidenten på forhandlingernes faldereb var at få et politisk løfte om et lovforslag, der kunne understøtte den voldgiftsret, som var en del af forliget. Det løfte fik Heide.

Denne gang lykkedes det at nå helt i mål. Mandag den 3. september holdt DAM generalforsam-

Ved overenskomstforhandlingerne i 1985 lykkedes det ikke parterne at nå til enighed. Det førte til strejker og lockout. Regeringen under den konservative statsminister Poul Schlüter (1929-) greb ind og gennemførte ved lov et resultat, som åbenlyst var i arbejdsgivernes favør. Det førte til danmarkshistoriens mest omfattende strejker, og der var demonstrationer i alle større byer. Billedet viser et udsnit af demonstrationen på Christiansborg Slotsplads den 10. april. || Peter Hauerbach/Ritzau Scanpix

ling, mens DSF havde hovedbestyrelsesmøde. Begge møder begyndte kl. 12. To timer senere kunne DSF meddele fra Rømersgade, at man havde tiltrådt forliget med 340 stemmer mod 11. En halv time senere kom meddelelsen, at også arbejdsgiverne havde vedtaget forliget.

Meddelelsen om enighed udløste fest i de københavnske gader. Allerede samme eftermiddag havde vittige hoveder arrangeret et begravelsesoptog for lockouten. Ned ad Strøget kørte vogne med sorte ligkister, og op af kisterne stak karikerede fremstillinger af Niels Andersen, Kaspar Rostrup og andre af arbejdsgiverforeningens ledere. Mindre makabert og mere lystigt gik det til om aftenen. Her samledes folk i tusindvis ved arbejdernes forsamlingsbygninger på Enghavevej, Jagtvej og Kløvermarksvej og ved forlystelsesstedet Vodrofflund på Frederiksberg. Alle steder var der pyntet med lys, blomster og bannere. Jens Jensen og Borgbjerg og andre af arbejderbevægelsens ledere holdt taler og blev mødt med hurraråb. I forsamlingsbygningen på Jagtvej holdt H.P. Hansen tale. Han havde tidligere beskyldt ledelsen af DSF for nøl, men nu lød der ingen knubbede ord mod Jens Jensen og de øvrige ledere. I stedet udbragte han til tilhørernes voldsomme begejstring et leve for solidaritet.

Også flere steder i provinsen blev der holdt møder. I Århus ventede man til søndag, men så var der til gengæld også stor procession fra byens centrum til Vennelystparken, hvor op imod 10.000 hørte på talere fra to tribuner. Om aftenen var der dans.

Dagen efter var det arbejdsdag. Sultekrigen var forbi. Der skulle dog gå en rum tid, før det blev hverdag igen. På arbejdspladser skulle meget indhentes. Og i mange arbejderhjem varede det ganske længe, inden man kunne betale sin gæld til spækhøkeren og indfri det sengetøj, der var gået til pantelåneren.

Den danske model

Et bemærkelsesværdigt forlig

Hvad kom der så ud af den godt tre måneder lange lockout, de mange afsavn, de hårde ord og de opsiddende forhandlinger? Kernen i Septemberforliget var, at arbejdsgiverne anerkendte arbejdernes ret til at organisere sig og forhandle kollektivt om løn og arbejdsforhold, mens arbejderne til gengæld anerkendte arbejdsgivernes ledelsesret.

Naturligvis var det mere kompliceret end som så – ellers havde det nok ikke taget så lang tid at få forliget formuleret på plads. Når man læser selve teksten, falder det dog også i øjnene, at det er en temmelig rodet omgang. På den måde afspejler resultatet, at Septemberforliget kom til verden ad en lang og knudret vej. Sjovt nok hævdede begge parter energisk, at de havde vundet. Men læser man forliget for at tælle op, hvem der fik flest krav igennem, får man umiddelbart indtryk af, at arbejdsgiverne vandt på point.

I forligets punkt tre hed det således:

”Overenskomster, der maatte blive afsluttede mellem de to Hovedorganisationer, skulle respekteres og efterkommes af alle under dem hørende Organi-

sationer under vedkommende Hovedorganisations Ansvar”.

Det var jo et klart skridt i retning af den centralisering, som var arbejdsgivernes ene hovedkrav. Dog kun et skridt, for det var stadig de enkelte fagforbund, ikke DSF, som arbejdsgiverne skulle forhandle overenskomst med. Forbundene var modsat omfattet af punkt to, der fastslog vilkårene for faglige konflikter. Blandt andet at strejke og lockout kun kunne finde sted, når det var besluttet med mindst 75 % af stemmerne i den gældende organisation. Desuden var der detaljerede bestemmelser – fx tidsfrister for, hvor lang tid i forvejen en arbejdsstandsning skulle varsles. I praksis betød det, at det blev sværere for fagbevægelsen – med en meget decentral struktur – at strejke. Alt i alt var der tale om en imødekommelse af arbejdsgivernes krav om, at fagforeningerne til gengæld for overenskomster og forhandlingsret også skulle medvirke til ro på bagsmækken.

Punkt fire imødekom DAM's andet hovedkrav, nemlig arbejdsgivernes ret til at lede og fordele arbejdet ”samt til at anvende den efter deres Skøn til enhver Tid passende Arbejdskraft”. Endelig forpligtede DSF sig til at medvirke til ”rolige, stabile og gode Arbejdsforhold” – fx forhindre overdreven nydelse af spiritus. Det var dog mest løse hensigts-erklæringer.

Hvordan kunne det så være, at også DSF udråbte sig som konfliktens sejrherre, inden blækket på aftalen havde nået at tørre? Fagbevægelsens argument var først og fremmest, at Septemberforliget i det store hele var en videreførelse af gældende praksis. ”Nu har Mestrene prøvet Knaldepiskens”, sagde Jens Jensen i sin tale til de mange tilhørere i Forsamlingshuset på Enghavevej, da forliget var

vedtaget. Det havde været helt unødvendigt og egentlig forgæves, for de havde ikke opnået andet, end hvad de havde kunnet få. Også uden kamp. Argumentet var, at forliget kun kom arbejdsgiverne i møde på de punkter, som DSF helt fra start havde erklæret sig villige til at forhandle om. Modsat var det lykkedes at afvise de mere uspiselige dele af arbejdsgiverforeningens otte punkter.

Det var nu kun delvist rigtigt. Kravet om, at resultatet af en overenskomstforhandling ikke måtte sendes til afstemning lokalt, var ganske vist blevet opblødt en smule, så aftaler indgået mellem hovedorganisationerne også var bindende for deres underorganisationer. Og man havde undgået, at alle overenskomster skulle genforhandles samtidig frem mod den 1. januar. Endelig havde bestemmelsen om arbejdsgivernes ledelsesret fået tilføjelser, der skulle beskytte arbejderne mod misbrug. Det ændrer ikke ved, at Septemberforliget ud fra en nøgtern betragtning var en imødekommelse af flere af arbejdsgiverforeningens krav til centralisering og disciplinering af forholdet mellem fagforeningerne og arbejdsgiverne. Og forliget var en understregning af ledelsesretten.

Det kan ikke undre, at spørgsmålet om, hvem der havde fået mest og givet mest, optog de to parter. Men Septemberforligets historiske betydning ser man først, hvis man hæver blikket en lille smule. Måske ser man det endda bedst i tilbageblik. Kort efter forliget skrev den liberale Gustav Philipsen en artikel, hvor han forsøgte at gøre op, hvad der var kommet ud af lockouten. Heller ikke han var i tvivl om, at arbejdsgiverne havde fået mest igennem. Til gengæld, og måske derfor, mente han også, at forliget kun ville holde "fra Høns fløj op, til Høns fløj ned". Med det mente Philipsen næppe helt bogstaveligt, at forliget kun ville holde natten over, men

Fra 1878 forsøgte
rigskansler Bismarck
(1815-1898) at
bekæmpe den tyske
arbejderbevægelse
med forbud og politi.
Teksten på banneret
lyder: "Hævn for vore
straffede og forfulgte.
1878-88. Længe leve
Socialdemokratiet". I
1890 blev de såkaldte
socialistlove opgivet.
|| A. Psille/Deutsches
Historisches Museum

i hvert fald at det ville blive en kortvarig parentes i historien. Det samme mente mange andre – også Jens Jensen og arbejderbevægelsens ledere.

Det mest bemærkelsesværdige ved Septemberforliget er måske, hvordan de alle viste sig at tage fejl. Set i historiens store bakspejl kan vi uden tvivl sige, at målt på sin virkning var Septemberforliget en af de helt store begivenheder ved overgangen fra 1800-tallets til 1900-tallets Danmark. For at forstå

hvorfor må vi løfte blikket lidt væk fra den hjemlige andedam og de konkrete paragraffer i forliget og se forliget i en større sammenhæng. Det var nemlig ikke kun i Danmark, men også i store dele af Europa, at der i 1800-tallets slutning var kampe og konflikter om forholdet mellem arbejdere og arbejdsgivere og om arbejdsmarkedets organisering. Hvilken rolle skulle fagforeningerne spille i det moderne samfund? Set i denne sammenhæng var det faktisk noget ganske ekstraordinært, der skete i Danmark.

Foregangslandet

I 1890'erne var fagforeninger en kendsgerning i de fleste lande i Europa. I Syd- og Østeuropa var de typisk svage eller splittede i forskellige ideologiske retninger, mens arbejdsgiverne kunne søge støtte hos en autoritær eller despotisk statsmagt. Men især i de store industrinationer, som Tyskland og Storbritannien, var fagbevægelsen blevet en massebevægelse. Det betød også, at både statsmagt og arbejdsgivere efterhånden måtte se i øjnene, at fagforeningerne var kommet for at blive. I Tyskland havde rigskansler Bismarck med den berygtede socialistlov forsøgt at bekæmpe både fagforeninger og det socialdemokratiske parti med forbud og fængsel. Det var ikke lykkedes, og i 1890 blev socialistloven opgivet. Den virkede ikke. I Storbritannien, hvor de første fagforeninger i moderne forstand var opstået, skulle en regeringsnedsat kommission i 1891 se på, hvordan man kunne komme uro på arbejdsmarkedet til livs. Efter tre års grundige undersøgelser konkluderede kommissionen, at stærke og veletablerede fagforeninger, som arbejdsgiverne kunne indgå aftaler med, faktisk kunne være med til at fremme fredelige forhold.

Men ingen andre steder i Europa var det ved

århundredets afslutning kommet så vidt som i Danmark, hvor man i 1899 indgik en generel overenskomst mellem fagforeninger og arbejdsgivere. En overenskomst, som fastlagde spillereglerne på arbejdsmarkedet, og en aftale, der var baseret på kollektive forhandlinger og statens accept og passive opbakning. Ikke bare kom Danmark lang tid før de store industrilande med en generel, national overenskomst. Vi var også før vores skandinaviske naboer. Først i 1938 fik Sverige noget tilsvarende med Saltsjöbadaftalen, men inden da måtte man igennem dramatiske episoder som fx militærets nedskydning af fire strejkende arbejdere i 1931.

Hvordan kunne det gå til, at Danmark – med vores relativt lille størrelse, vores relativt sene industrialisering og vores relativt betydningsfulde landbrug – kom til at blive et foregangsland for det moderne arbejdsmarked? Det skyldes en kombination af flere historiske udviklingstræk, som stadig diskuteres. En del af forklaringen er måske paradoksalt nok, at vi på mange måder stadig var et landbrugsland i 1899, selv om industrialiseringen var i fuld gang, og landbrugets økonomiske betydning i høj grad hvilede på industriel produktion i slagterier og mejerier og infrastruktur med jernbaner og dampskibe.

De velorganiserede bønder blev en magtfaktor. Ikke kun økonomisk, men også politisk gennem partiet Venstre. Til gengæld vendte byernes arbejdsgivere sig mod Højre, hvor de fandt politisk repræsentation og støtte. Dog ikke i en grad, så de kunne mobilisere statsmagten til at gribe hårdt ind mod fagforeningerne, sådan som det skete andre steder i Europa. I ly af den dominerende politiske konflikt mellem Venstre og Højre fik arbejderbevægelsen plads til at vokse. Og den fandt en alliancepartner i dele af Venstre.

Bønderkarle og piger fra gården Søholm i Kolindsund på Djursland. Da billedet blev taget i 1902, var de fleste landarbejdere uorganiserede. 20 år senere krævede lønarbejderne i Kolindsund mere i løn, og det førte til en årelang, uforsonlig arbejdskamp mellem Landarbejderforbundet og de lokale gårdejere. Konflikten blev et symbol på, at arbejderbevægelsen nu også var virkelighed på landet. Den fik regeringspartiet Venstre til at slå ind på en fagforeningsfjendtlig kurs.

**|| Ukendt fotograf/
Grenaa Egnsarkiv**

Alliancen mellem arbejdere og bønder begyndte dog at smuldre, da Venstre selv kom til magten ved systemskiftet i 1901, og de byliberale brød ud og dannede deres eget parti, Radikale Venstre, i 1905. Samtidig begyndte fagbevægelsen, der i overvejen- de grad var et byfænomen, at brede sig på landet. Mens Septemberforliget var afgørende for industri- ens arbejdere og byernes håndværkere, havde det allerhøjest teoretisk betydning for de mange tusinde bønderkarle, tjenestepiger og daglejere på landet. Ingen af dem var fagligt organiserede. Til gengæld var de underlagt tyendeloven. Loven sagde, at man kun måtte skifte arbejde på to bestemte dage hvert år, at man ved afsked skulle bedømmes af arbejds- giveren i en skudsmålsbog, og at man var underlagt husbonds revselsesret – retten til fysisk at straffe sit tyende.

I begyndelsen af 1900-tallet blev landarbejderne imidlertid i stigende grad organiserede og begyndte at kæmpe for deres rettigheder. Strejker fandtes ikke længere kun i byerne, men kunne også finde sted på landet. Og politisk blev der presset på for at reformere de horrible arbejdsforhold for tjeneste- folk, fx med medhjælperloven, der i 1921 afskaffede revselsesretten.

Derfor kønnes en del bønders varme følelser for de gamle venner fra kampen mod Højre. Især under Madsen-Mygdals (1876-1943) ledelse slog Venstre i 1920'erne ind på en markant fagforenings- fjendtlig linje. De tidligere allierede, Socialdemokra- tiet og Venstre, var nu blevet hinandens politiske modstandere. Men i mellemtiden var arbejderbe- vægelsen vokset i en grad, så Socialdemokratiet fra slutningen af 1920'erne med få undtagelser kunne sætte sig på den politiske magt de næste 50 år. Ofte med støtte fra Radikale Venstre.

Et system bygges op

Når Septemberforliget fik langvarig betydning for arbejdsmarkedets organisering, skyldtes det også, at ordene på papir ganske hurtigt blev suppleret med faste institutioner. For en ting var at blive enige om bestemmelser og paragraffer, noget andet var at sørge for, at de blev efterlevet. Derfor var parterne også enige om, at der skulle oprettes et organ, som man kunne appellere til, og som kunne afsige dom, hvis modparten overtrådte aftaler. Først skulle DSF's og DAM's ledelser forsøge at forhandle sig til rette. Kunne de ikke blive enige, skulle sagen overbringes for en voldgiftsret – med en uvildig dommer som formand.

Derfor oprettede man Den Permanente Vold-

giftsret. Permanent, så man ikke først skulle til at sætte den sammen, hver gang en konflikt opstod. Og den skulle som de bestående domstole have ret til at indkalde vidner under straffeansvar. Det sidste kunne organisationerne naturligvis ikke selv bestemme, det kunne kun Folketinget ved lov. Det var derfor, at Heide i de sidste hektiske forhandlingsdage var et smut forbi konseilspræsident Hørring. Og som lovet fremlagde Hørring et forslag til lov om permanent voldgift efter lockoutens afslutning. Det blev vedtaget og trådte i kraft i løbet af år 1900.

I 1910 blev rettens beføjelser væsentligt udvidet, så man nu ikke længere kun kunne dømme i sager om brud på Septemberforliget, men også om alle de løbende overenskomster, som parterne havde indgået. Den skiftede samtidig navn til Den Faste Voldgiftsret og i 1964 til Arbejdsretten.

Etableringen af Arbejdsretten fulgte efter et udvalgsarbejde, som også resulterede i, at man knæsatte den vigtige skelnen mellem en interessekonflikt og en retskonflikt. Det lyder måske som en juridisk spidsfindighed. Men det fik og har fortsat stor betydning for, hvornår strejke eller lockout kan accepteres.

Kort fortalt var der tale om en interessekonflikt, hvis parterne ikke kunne blive enige om løn- og arbejdsvilkår på et område, hvor der ikke allerede var overenskomst. Eller hvis den gældende overenskomst var udløbet. Så var – og er – det tilladt at varsle strejke eller lockout. Men hvis et område var dækket af en gældende overenskomst, og der opstod strid om, hvordan den skulle fortolkes, var der tale om en retskonflikt. Sådan en konflikt skulle afgøres ved en lokal faglig voldgift eller i sidste ende af Arbejdsretten. En strejke ville i dette tilfælde være overenskomststridig, og Arbejdsretten kunne idømme de strejkende en bod. Med andre ord gik

parterne frivilligt ind på at begrænse retten til strejke og lockout. I praksis skulle den slags kampskridt reserveres til uenighed om en ny overenskomst. Når en overenskomst var i kraft, var der derimod fredspligt.

Med Septemberforliget og principperne og institutionerne på plads var grunden lagt for det, der senere blev kendt som den danske model. Der gik dog endnu nogle år, før systemet med overenskomstforhandlinger fandt den form, som vi kender i dag.

De urolige 1920'ere

Septemberforliget havde vist, at både fagforeninger og arbejdsgivere var enige i selve princippet om, at løn- og arbejdsvilkår skulle fastlægges gennem kollektive aftaler. Men hvor DAM helst havde set centrale forhandlinger direkte med DSF, lykkedes det i første omgang fagbevægelsen at fastholde en mere decentral model. Forhandlingerne foregik på forbundsniveau, altså fx smede, murere og arbejdsmænd hver for sig.

Til gengæld lykkedes det arbejdsgiverne – især ved hjælp af truslen om lockout – i stigende grad at få synkroniseret forhandlingsforløbet. I 1911 fik man gennemtrumfet, at ikke blot skulle en lang række overenskomster have samme udløbstidspunkt. De skulle også have en meget lang varighed: frem til 1916.

Så brød Første Verdenskrig ud i 1914 og skabte dyrtid og stigende priser – også i det neutrale Danmark. Arbejderne kunne se på, hvordan spekulanter og gullaschbaroner, som solgte gullasch på dåse og andre fødevarer af tvivlsom kvalitet til den tyske hær, tjente store summer. Selv var de bundet af overenskomsten og kunne ikke kræve mere i løn. Det gav vind i sejlene til syndikalisterne, en venstre-

Uroligheder på Grøntorvet, den nuværende Israels Plads, i København i november 1918. Syndikalistene Johannes Sperling (1899-1980) svinger den røde fane fra taget af en sporvogn. Revolutioner i Rusland og Tyskland inspirerede den danske venstrefløj. Revolutionen udeblev dog. Men syndikalistene kunne tage æren for at have gennemført arbejderbevægelsens gamle krav om 8 timers arbejdsdag. Syndikalistene var senere med til at stifte Danmarks Kommunistiske Parti. || NF/Ritzau Scanpix

fløj inden for arbejderbevægelsen, der var uforsonlige kritikere af Septemberforliget og det fagretlige system og agiterede for strejke og direkte aktioner.

Syndikalistene stod stærkt i de københavnske håndværksfag, og i 1918-1919 begyndte murerne at aktionere for kortere arbejdstid. De gik ganske simpelt hjem hver dag, når de havde arbejdet 8 timer. Selv om murerne blev dømt i Arbejdsretten, bredte aktionerne sig. Både De Samvirkende Fagforbund og Dansk Arbejdsgiver- og Mesterforening, som i 1919 skiftede navn til det kortere Dansk Arbejdsgiverforening (DA), så bekymrede til. I Europa havde krigen ført til en stærk radikalisering blandt arbejderne, og i Tyskland og Rusland var der udbrudt revolutioner. Presset af frykten for en lignende udvikling i Danmark accepterede arbejdsgiverne en generel nedsættelse af arbejdstiden til 8 timer den 1. januar 1920. Arbejderbevægelsens 30 år gamle krav om 8 timers arbejde, 8 timers hvile og 8 timers

frihed var nu endelig gennemført. Men det var syndikalisterne og deres direkte aktioner, der havde æren for udviklingen.

Det lykkedes dog DSF at erobre initiativet tilbage fra syndikalisterne i begyndelsen af 1920'erne. Samtidig satte arbejdsgiverne i årtiets første halvdel ind med en offensiv lockoutstrategi. Formålet var dels at få rullet nogle af de lønforbedringer tilbage, som fagforeningerne havde tilkæmpet sig i årene omkring Første Verdenskrigs afslutning, dels at få forhandlingerne tvunget ind i en rytme, hvor der reelt blev forhandlet overenskomster for alle fag og brancher på samme tid. På den måde kunne man bedst undgå, at fagforeningerne kunne spille forskellige arbejdsgivere ud mod hinanden. Samtidig viste man værdien af en fast sammentømret front på arbejdsgiversiden. Konsekvensen var en meget omfattende lockout i forbindelse med overenskomstfornyelserne i 1922. Med ca. 48.000 arbejdere sat på gaden blev den mere omfattende end Storlockouten i 1899, men var dog relativt mindre, da det samlede antal organiserede arbejdere var vokset.

Tre år senere, i 1925, var den gal igen. Denne gang omfattede lockouten 94.000 arbejdere. Desuden svarede arbejdsmændene og søfolkene i konfliktens sidste fase igen med at erklære strejke for 12.000 medlemmer i havne og på skibe. Der var i øvrigt stor uenighed internt i fagbevægelsen om, hvorvidt man skulle svare igen på arbejdsgivernes lockout med en strejke. Uenigheden førte til, at Dansk Arbejdsmandsforbund i en periode meldte sig ud af DSF.

Efter 1925 forlod arbejdsgiverne imidlertid den offensive lockoutstrategi, og nogle mere rolige år på arbejdsmarkedet fulgte. Det skyldtes delvist, at forholdene i især industrien havde ændret sig. Der var øget fokus på rationalisering og ny teknologi, og

for mange arbejdsgivere var det en bedre forretning at få arbejderne med til at hæve produktiviteten – frem for at slås om lønsænkninger. Det skyldtes også, at arbejdsgiverne langt hen ad vejen havde opnået den centralisering af overenskomsterne, de havde arbejdet for siden 1899. Ganske vist forhandlede man stadig fag for fag. Men overenskomsterne blev nu stort set forhandlet samtidig og var af samme længde. I de næste år blev der justeret lidt på overenskomstperioderne. Den del af den danske model, vi stadig kender i dag – med samlede forhandlinger på det private arbejdsmarked, typisk med to til tre års mellemrum – var på plads.

Staten vil være med

Under hele Storlockouten i 1899 førte statsmagten – regering og Folketing – en yderst tilbagetrukket rolle. Det var da også i sidste ende DSF og DAM selv, der fik lavet en aftale. Og siden er det ofte fremhævet i skåltalerne for den danske model, at den netop er kendetegnet ved, at det er arbejdsmarkedets parter, der selv knækker nødderne. Det er da også rigtigt, at arbejdsmarkedets regulering i andre lande typisk er fastlagt gennem lovgivning, mens det i Danmark er en del af overenskomster eller andre aftaler mellem fagbevægelse og arbejdsgivere.

Men i realiteten har staten spillet rollen som den tredje part i fornuftsægteskabet mellem DSF og DAM helt fra oprettelsen af Den Permanente Voldgiftsret. I 1910 blev der også ved lov, men efter aftale med parterne, oprettet en statslig Forligsinstitution. Dennes opgaver er blevet revideret og udvidet i årenes løb, men grundlæggende består de i at indkalde parterne til forhandling og forsøge at strikke et forlig sammen, hvis de ikke selv kan blive enige. Når forligsmanden fremsætter et mæglingforslag, har parterne pligt til at tage stilling til det.

I løbet af 1920'erne forandredes Socialdemokratiet fra at være et parti, der især repræsenterede byernes arbejderklasse, til et folkeparti, der også appellerede til tjenestemænd og landarbejdere. I 1924 kunne partiet for første gang danne regering. Det skabte nye udfordringer. Nu skulle man varetage ikke blot arbejderne, men hele samfundets interesser. Plakat fra 1926 af Oluf Nielsen.

|| Designmuseum Danmark/Pernille Klemp

En mere direkte rolle fik staten imidlertid i løbet af 1930'erne. På det tidspunkt var Socialdemokratiet blevet det regeringsbærende parti. Det rejste et dilemma for arbejderbevægelsen. Nu skulle man ikke længere kun varetage arbejderne interesser, men hele samfundets. Og de var ikke nødvendigvis altid sammenfaldende. Det viste sig allerede under den første socialdemokratiske regering i 1924-1926. Som modsvar mod arbejdsgivernes lockout havde arbejdsmænd og søfolk i 1925 dekreteret en havnestrejke, der ville lamme landbrugseksporten, som var af stor betydning for samfundsøkonomien. Det er senere kommet frem, at statsminister Thorvald Stauning (1873-1942) var klar med et udkast til lovindgreb, der skulle stoppe konflikten. Det nåede imidlertid aldrig at blive fundet frem fra skrivebordsskuffen, før parterne selv havde indgået en aftale.

I 1929 generobrede Stauning og socialdemokraterne regeringsmagten. Kort efter skulde den

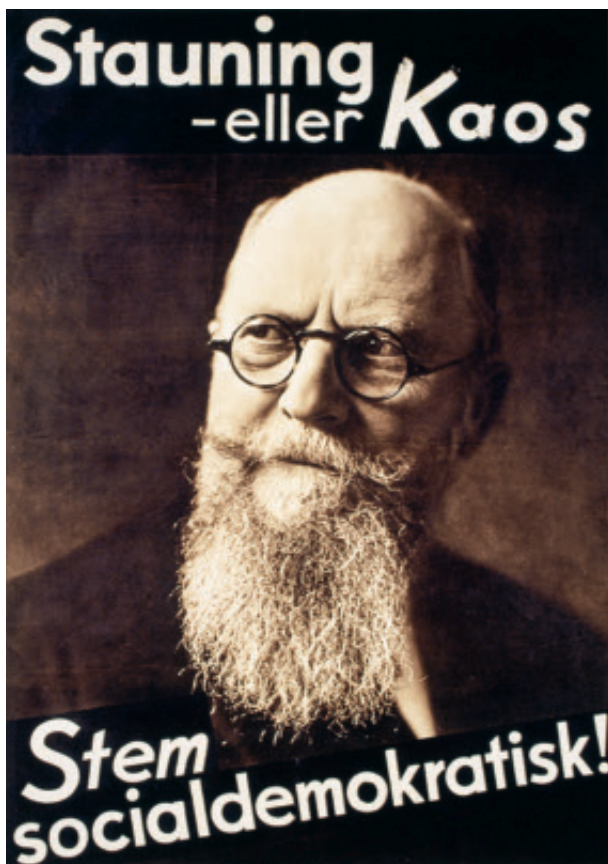
internationale, økonomiske krise ind over landet med nød og arbejdsløshed til følge. Ved overenskomstforhandlingerne i 1933 krævede arbejdsgiverne en lønnedgang på 20 %. Herimod krævede fagforeningerne nedsat arbejdstid og forbud mod overarbejde. Forhandlingerne gik i hårdknude, og der blev varslet lockout for 100.000 arbejdere. Forligsmanden meddelte, at der ikke var grundlag for at fremsætte et mæglingsforslag. Ikke nok med, at der var økonomisk krise, nu stod landet også over for en omfattende arbejdskamp.

”Efter min mening står vi foran en revolutionær situation”, brummede gamle Frederik Borgbjerg – veteranen, som også havde spillet en rolle i 1899. I ekstraordinære tilfælde, fortsatte han, må man bruge særegne midler. Det med revolutionen var utvivlsomt en overdrivelse, men situationen var ganske rigtigt alvorlig. Derfor fremsatte Stauning som led i det store kriseforlig – Kanslergadeforliget i 1933 – med Venstre og Radikale Venstre et forslag om, at gældende overenskomster skulle forlænges et år ved lov, og at strejke og lockout skulle forbydes i perioden.

I DSF var man ikke glade. Et politisk indgreb i den frie forhandlingsret var noget skidt. Men det var udsigten til storlockout også. De faglige ledere bed tænderne sammen og erklærede, at selv om de af principielle grunde ikke kunne støtte indgrebet, ville de heller ikke protestere imod det. Arbejdsgiverne var derimod rasende og forsøgte at samle et politisk flertal mod loven. Venstre havde imidlertid som en del af Kanslergadeforliget fået lovning på en devaluering af kronen, som ville lette landbrugets eksportmuligheder. Derfor var de ikke til sinds at hjælpe arbejdsgiverne. Loven om forlængelse af overenskomsterne og forbud mod strejke og lockout gik glat igennem både Folketing og Landsting.

Den første socialdemokratiske regering fik et kort liv. Men fra 1929 kunne partiet regere igen – nu i alliance med Radikale Venstre. Det blev Thorvald Staunings socialdemokratiske regering, som i 1933 gennemførte det første diktat af en overenskomst ved lov. Under 1930'ernes krise måtte de frie forhandlinger vige for hensynet til samfundsøkonomien. Med parolen "Stauning eller kaos" opnåede Socialdemokratiet i 1935 over 46 % af stemmerne. Det er aldrig blevet overgået.

|| Arbejdersmuseet

Måske havde fagbevægelsens ledere regnet med, at indgrebet ville være en enlig svale. I så fald tog de fejl. Allerede i 1936 blev der grebet ind igen. Og det samme var tilfældet året efter. Begge år blev mæglingsforslag – der var godkendt af arbejderne, men afvist af arbejdsgiverne – ophøjet til lov af den socialdemokratisk-radikale regering.

Under besættelsen (1940-1945) blev der indført et permanent forbud mod arbejdskonflikter. Det blev ophævet ved befrielsen. Men også i efterkrigs-tiden blev der grebet ind med jævne mellemrum. Mest omfattende i 1970'erne, hvor politiske indgreb faktisk blev til den normale måde at afslutte over-

enskomstforhandlingerne på. Det mest almindelige har været, at Folketinget ved lov har gennemført forligsmandens mæglingsforslag, som den ene eller begge parter ellers havde afvist. På den måde har politikerne kunnet undgå selv at skulle blande sig direkte. Det er dog sket, at det ikke har været muligt, eller at en regering selv har ønsket at strikke en løsning sammen. Det var tilfældet i 1985, da en borgerlig regering ledet af den konservative statsminister Poul Schlüter greb ind og dikterede en overenskomst.

Det seneste eksempel på et politisk indgreb i en konflikt på det private arbejdsmarked skal vi tilbage til 1998 for at finde. Det skyldes simpelthen, at parterne på det private arbejdsmarked siden da har kunnet blive enige, og der derfor i over 20 år ikke har været optræk til storkonflikt. Til gengæld har der været flere store konflikter på det offentlige arbejdsmarked.

Septemberforliget bliver til Hovedaftalen

Kanslergadeforliget blev indgået den 30. januar 1933. Samme dag som Adolf Hitler (1889-1945) blev udnævnt til rigskansler i Tyskland. De to begivenheder havde i og for sig intet med hinanden at gøre, men eftertiden har alligevel set sammenfaldet som symbolsk.

Fascismen havde siden begyndelsen af 1920'erne bredt sig i Syd- og Centraleuropa, og i 1933 tog nazisterne magten i Tyskland. I land efter land var demokratiet blevet afmonteret, strejker forbudt, og fagforeningerne enten knust eller forvandlet til lydige redskaber for statens politik. Og i Sovjetunionen, hvor arbejderne jo formelt set havde magten, så det heller ikke for godt ud. Her var fagforeningernes vigtigste rolle at overbevise arbejderne om det

rigtige i Josef Stalins (1878-1953) og kommunistpartiets politik.

Ved 1930'ernes slutning var det kun i et mindretal af europæiske lande, herunder Danmark, der eksisterede frie og uafhængige fagforeninger. Og danske arbejdere havde stadig ret til at strejke – selv om det var en ret, der var hegnet ind af arbejdsretlige bestemmelser og i sidste ende kunne tilsidesættes gennem regeringsindgreb. Det så de fleste som den pris, der måtte betales, så en fri fagbevægelse kunne forenes med hensynet til samfundsøkonomien. Og holdningen fortsatte ind i efterkrigstiden. Der måtte nødvendigvis være grænser for den frie konfliktret for at fastholde demokratiske tilstande og undgå det kaos, der kunne føre til noget langt værre.

Det betød langt fra, at der var udelt tilfredshed med systemet. Ud over muligheden for politiske indgreb var der også kommet et andet nyt element til: sammenkædningsreglerne. I 1930'erne havde forligsmanden fået mulighed for at kæde afstemningen om mæglingsforslag inden for forskellige fag sammen. Det betød, at et mæglingsforslag godt kunne komme til at gælde for et bestemt fagforbund, selv om et flertal af medlemmerne havde stemt imod. Afstemningen hang nemlig sammen med andre forbund, hvor et flertal havde stemt ja.

Blandt fagbevægelsens medlemmer oplevede man, at det blev sværere og sværere at sige nej til et forhandlingsresultat. Utilfredsheden eksploderede i 1956. Efter de mange magre år under og efter besættelsen – med varemangel, arbejdsløshed og lav løn – var et økonomisk opsving så småt på vej. Det ville arbejderne have del i. Ved overenskomstforhandlingerne krævede de lønstigninger til de lavest lønnede, og arbejdstiden sat ned fra 48 til 44 timer om ugen. Forhandlingerne brød sammen, og snart

Under overenskomstforhandlingerne i april 1956 valgte den socialdemokratiske regering at ophøje et mæglingsforslag til lov, selv om arbejdersiden afviste det. Det udløste voldsomme protester og gav i en kort periode opbakning til fagbevægelsens venstrefløj. Demonstrationerne landet over var de største siden besættelsen. Her er det på Budolfi Plads i Aalborg. || Ukendt fotograf/ Arbejdermuseet

var 65.000 i strejke. Dansk Arbejdsmands Forbund satte trumf på og standsede transporten af olie og benzin.

I den situation valgte regeringen at gribe ind i konflikten ved at ophøje et ellers forkastet mæglingsforslag fra forligsmanden til lov. Det særlige var, at hvor socialdemokratiske regeringer tidligere havde gjort et mæglingsforslag til lov, var der hver gang tale om forslag, som arbejdsgiverne havde forkastet. Men denne gang var det faktisk arbejderne, som havde sagt meget klart nej til mæglingsforslaget. At den socialdemokratiske statsminister H.C. Hansen (1906-1960) valgte at gennemtrumfe forslaget alligevel, skabte stor vrede blandt fagbevægelsens medlemmer. Strejkerne fortsatte, og det kom til demonstrationer i de større byer. Protesterne gav næring til fagbevægelsens venstrefløj. Ved en af historiens største demonstrationer på Christiansborg Slotsplads opfordrede den karismatiske formand for Danmarks Kommunistiske Parti (DKP), Aksel Larsen (1897-1972), de forsamlede til at følge "situationens generalstab" i form af de tillidsfolk, der havde

organiseret strejkerne. Det var en klar udfordring til ledelsen i DSF.

Trods den militante retorik blev arbejdet genoptaget et par dage senere. Og da Sovjetunionen i november 1956 invaderede Ungarn for at nedkæmpe et oprør mod landets kommunistiske regering, skabte det vrede i den danske befolkning. Harmen blev også rettet mod de danske kommunister, der mistede opbakning i fagbevægelsen.

Storkonflikten og den højspændte situation i 1956 førte til politisk pres på arbejdsmarkedets parter. Opgaven lød i første omgang på, at man skulle se på, om selve forhandlingsforløbet om overenskomsterne skulle justeres. Men i løbet af 1950'erne havde den opfattelse bredt sig i fagbevægelsen og DSF – som i 1959 skiftede navn til Landsorganisationen De Samvirkende Fagforbund, fra 1967 blot LO – at det var på tide med en revision af selve Septemberforliget.

Kort efter sin 61-års fødselsdag i 1960 blev Septemberforliget lagt i graven, men kun for straks at blive afløst af den nye Hovedaftale mellem LO og DA. Hovedaftalen indeholdt enkelte justeringer og præciseringer som fx en uddybning af paragraffen om arbejdsgivernes ret til at lede og fordele arbejdet. Det skulle forhindre uberettigede afskedigelser. Men i det store og hele var Hovedaftalen en sprogligt moderniseret udgave af Septemberforliget. Det samme kan man sige om de senere revisioner.

Over 100 år efter at aftalen blev indgået, er det derfor stadig Septemberforligets grundprincipper, der hersker på det danske arbejdsmarked. I årenes løb er de blevet præciseret yderligere. Således begynder Hovedaftalen med at slå fast:

”Da det er ønskeligt, at spørgsmål om løn og arbejdsvilkår løses gennem afslutning af kollektive

overenskomster [...], forpligter hovedorganisationerne og deres medlemmer sig til hverken direkte eller indirekte at lægge hindringer i vejen for, at arbejdsgivere og arbejdstagere organiserer sig”.

Magt eller medbestemmelse?

Med Septemberforliget blev det slået fast, at løn- og arbejdsvilkår var noget, man forhandlede om. Arbejderbevægelsen fremhævede det som en stor sejr for det, de kaldte den industrielle parlamentarisme. Sejren gav også blod på tanden, for medbestemmelse var kun det første skridt for arbejderbevægelsen. På længere sigt handlede det om selve den økonomiske magt i samfundet. Som Louis Pio havde sagt ved stiftelsen af Internationalen i begyndelsen af 1870'erne, var målet, at arbejderne selv skulle styre fabrikkerne.

Der skulle dog gå nogle år, inden det blev tid til at overveje det næste skridt. Det skete i de urolige år omkring afslutningen af Første Verdenskrig i 1918. I Europa var der social uro. Arbejdere og hjemvendte soldater demonstrerede i Skt. Petersborg, Berlin og Torino – blandt andet for at indføre bedriftsråd. I sin mest radikale form var meningen med bedriftsråd netop, at arbejderne skulle overtage kontrollen med fabrikkerne. Så vidtgående var den danske arbejderbevægelses forslag dog ikke.

I 1924, da Socialdemokratiet for første gang dannede regering, fremsatte partiet forslag om at indføre bedriftsråd på alle virksomheder med over ti medarbejdere – valgt af og blandt de organiserede arbejdere. Rådene skulle have indsigt i beslutninger, der havde betydning for løn- og arbejdsforhold, fx i regnskaber. De skulle også have ret til at foreslå forbedring af arbejdernes vilkår, men nogen formel ret til at tage del i ledelsen – herunder træffe økonomiske beslutninger – var der ikke tale om. Frederik

Borgbjerg, der havde repræsenteret fagbevægelsen i forhandlingerne frem mod Septemberforliget, var nu blevet socialminister og fremlagde lovforslaget. Han bemærkede, at forslaget om bedriftsråd var et skridt mod en bredere fordeling af den økonomiske magt, men at det ikke var et stort og slet ikke et revolutionært skridt.

Skridtet var imidlertid stort nok til, at arbejdsgiverne stemplede bedriftsrådene som et helt uacceptabelt indgreb i den private ejendomsret. I Folketinget var der flertal imod. Uden for Folketinget var fagbevægelsen presset af økonomisk krise og en arbejdsgiverforening, som flere gange greb til storlockout. Socialdemokratiets venstrefløj var brudt ud og havde medvirket til dannelsen af DKP, der imidlertid var splittet og uden synderlig indflydelse. Med andre ord: De, der havde evnen til at kæmpe for bedriftsråd, manglede lysten, og de, der havde lysten, manglede evnen. Forslaget blev sendt i kommission, hvor det døde en stille død.

Der skulle endnu en krig til for at få kravet om mere indflydelse på arbejdspladsen til at blusse op. I 1945 lancerede Socialdemokratiet sit efterkrigsprogram *Fremtidens Danmark*. Her optrådte kravet om bedriftsråd igen. Samtidig rejste DSF kravet over for DA. Og to år senere enedes DSF og DA faktisk om at indføre samarbejdsudvalg på alle virksomheder med over 25 ansatte.

Som i det første forslag om bedriftsråd var et samarbejdsudvalg først og fremmest et forum for orientering og diskussion. De havde – og har – ingen formel indflydelse på ledelsens økonomiske beslutninger. Alligevel så arbejderbevægelsen dem som et skridt på vejen mod økonomisk demokrati.

Når det denne gang lykkedes at nå til enighed, skyldtes det, at en anden målsætning reelt stod øverst på dagsordenen. I efterkrigstidens Danmark

Fra 1950'erne blev tidsstudier af arbejdets enkelte elementer grundlag for rationalisering i industrien. I arbejderbevægelsen var hovedlinjen, at rationalisering var vejen til højere produktivitet og højere løn. Men man ønskede indflydelse på metoderne. Her bliver tillidsfolk uddannet i tidsstudier på fagbevægelsens højskole i Eshjerg. Tanken var, at når man selv vidste, hvordan tidsstudier blev udført, så kunne man bedre kontrollere arbejdsgivernes beregninger.
|| Uffe Bølling/
Arbejdermuseet

var arbejdsgivere og fagbevægelse enige om, at stigende produktivitet var vejen ud af arbejdsløshed og varemangel. I den sammenhæng kunne samarbejdsudvalg skabe fælles fodslag mellem arbejdere og ledelse, når der skulle rationaliseres og indføres tidsstudier. At undgå uro og utilfredshed, som kunne skade produktiviteten, var arbejdsgivernes primære grund til at sige ja. Som det blev udtrykt i DA's blad *Arbejdsgiveren*:

”Kommer parterne først i det rigtige tillidsforhold til hinanden, vil arbejderne interessere sig mere for deres arbejde”.

Selv om det næppe kun var samarbejdsudvalgenes skyld, så var faktisk produktiviteten, beskæftigelsen og levestandarden markant stigende i 1960'erne. Til gengæld begyndte dele af fagbevægelsen at mene, at tingene stod lidt i stampe, når det gjaldt medarbejderindflydelse på virksomhederne.

I 1969 satte Dansk Smede- og Maskinarbejderforbund – det nuværende Dansk Metal – derfor

igen spørgsmålet om demokratisering af ejendomsretten på dagsordenen. LO nedsatte et nyt udvalg med ingen ringere end den tidligere og kommende finansminister Henry Grünbaum (1911-2006) som formand. Udvalget barslede i 1971 med et forslag om økonomisk demokrati (ØD). Ifølge Grünbaum var formålet at

”få ændret magtstrukturen i det danske samfund. Her skal vi ikke stikke noget under stolen. Vi ønsker denne magtstruktur ændret”.

ØD blev sat på dagsordenen under en højkonjunktur og i et politisk klima præget af opbrud, hvor Socialdemokratiet efterhånden blev presset af en voksende venstrefløj. Kommunisterne var igen blevet en faktor, man måtte regne med i fagbevægelsen. Desuden var to nye partier, Socialistisk Folkeparti (SF) og Venstresocialisterne (VS), kommet til i 1959 og 1967. Endelig opstod der i 1970'erne flere små, men meget aktive partier på den yderste venstrefløj. En række arbejdspladser som Københavns Postterminal, de store bryggerier og ikke mindst Burmeister & Wains skibsværft var bastioner for fagbevægelsens venstrefløj.

I 1973 ændrede de økonomiske konjunkturer sig brat, og krise og stigende arbejdsløshed afløste mange år med vækst og høj beskæftigelse. Det gjorde det også sværere for arbejdsmarkedets parter at enes om nye overenskomster, og hele tre gange i træk – i 1975, 1977 og 1979 – greb den socialdemokratiske regering ind og gennemførte nye overenskomster ved lov.

Det gav den faglige venstrefløj yderligere vind i sejlene. 1970'erne blev et årti, som var kendetegnet ved ualmindeligt mange strejker og uro på arbejdspladserne. Mange strejker blev sat i værk uden om

fagforbundene og i strid med overenskomsternes regler om fredspligt. De blev derfor kendt som "de vilde strejker". Som konsekvens idømte Arbejdsretten de strejkende en bod, indtil de gik i arbejde igen.

Venstrefløjten satte med stigende styrke spørgsmålstegn ved det fagretlige system, der var opbygget siden Septemberforliget, og som var blevet en utålelig forhindring for arbejdernes strejkeret. Faglige ledere som de københavnske bryggeriarbejderes formand, SF'eren Holger Foss (1926-1986), og Sømandsbossen, den senere ekskluderede kommunist Preben Møller Hansen (1929-2008), tordnede imod Arbejdsretten og kaldte den en klassesdomstol. Trods den kraftige mobilisering fra venstrefløjten skete der dog ingen afgørende ændringer i det fagretlige system.

Fagbevægelsens ledelse holdt fast i, at arbejderne kunne svare igen på krisen ved at kræve ØD. Kunne man ikke få mere i lønningsposen, kunne man i det mindste få mere indflydelse. En af dem, der i 1971 havde været med til at udarbejde LO's ØD-forslag, var formanden for Dansk Arbejdsmands- og Specialarbejder Forbund (nuværende 3F), Anker Jørgensen (1922-2016). Året efter blev Anker Jørgensen formand for Socialdemokratiet og statsminister. Det var nu op til ham at skabe flertal for en ØD-reform i Folketinget. Det blev mere end svært.

Socialdemokratiet fremsatte en "skitse til lovgivning om lønmodtagernes medejendomsret", som i korthed gik ud på, at ca. 1 % af den sum, virksomhederne udbetalte i løn, skulle indbetales til en fond. En del af fondens kapital skulle geninvesteres som aktier i virksomhederne. Lønmodtagerne ville så gradvist blive medejere af deres arbejdsplads og få stemmeret i ledelsen. Et flertal af repræsentanter valgt af fagbevægelsen skulle lede den centrale fond.

Økonomisk demokrati var tænkt som fagbevægelsens plan til at sprede den økonomiske magt og give medeleje til lønmodtagerne. Men planen stødte på heftig kritik fra både højre og venstre. Anker Jørgensen var med til at føre ØD frem, først som formand for arbejdsmandsforbundet, siden som statsminister. Det lykkedes aldrig. Her har Roald Als (1948-) tegnet Anker på vej ned ad bakke oven på det, der skulle have været et sejrsmonument. Illustrationen blev bragt i *Weekendavisen* den 17. oktober 1980.

|| Roald Als

Folketingets øvrige partier var som udgangspunkt villige til at diskutere en udvidelse af ejendomsretten. Det lå i tiden og var også på dagsordenen i landene omkring os. Men især Venstre og Det Konservative Folkeparti insisterede på, at enhver ordning skulle være individuel og frivillig – fx i form af personlige medarbejderaktier. En kollektiv ordning, hvor fagbevægelsen havde afgørende indflydelse, ville de under ingen omstændigheder være med til.

Retorikken blev efterhånden ganske voldsom. Ifølge de konservative ville forslaget om ØD føre til organisationstyranni og indførelse af socialisme i Danmark i løbet af en kort årrække. Den faglige og politiske venstrefløj mente på sin side, at forslaget

i bedste fald var utilstrækkeligt og i værste fald en narresut. Rockgruppen Røde Mor satte musik til kritikken i sangen om ØD:

En tom fidus med ingenting i
det er økonomisk demokrati

Det gjorde det ikke nemmere for tilhængerne, at der var uklarheder i socialdemokraternes forslag, og at der efterhånden også viste sig uenighed om centrale elementer. Fx om hvorvidt der skulle være en grænse på 50 % for, hvor meget lønmodtagerne kunne komme til at eje af en virksomhed. Desuden havde Socialdemokratiet nok at se til med den økonomiske og politiske krisestyring i 1970'erne. Trods ønske fra LO kom Folketinget derfor aldrig til at behandle et konkret forslag om lønmodtagernes medejendomsret.

De offentlige kommer med

Septemberforliget havde umiddelbart kun betydning for det private arbejdsmarked. Det var ganske logisk i begyndelsen af 1900-tallet, hvor der kun var få offentligt ansatte, der især var tjenestemænd. Som tjenestemand kan man ikke fyres, og ofte har man goder som fx pension. Til gengæld afskriver man sig retten til at strejke og oprindelig også retten til at forhandle om løn. Tanken bag tjenestemandsansættelsen var at sikre en loyal arbejdskraft. Uanset hvad der skete, skulle staten kunne stole på, at ansatte i den offentlige transport, politiet og centraladministrationen gjorde deres arbejde.

Med efterkrigstidens udbygning af velfærdsstaten skete der en voldsom vækst i antallet af offentligt ansatte inden for især uddannelse, omsorg og sundhed. Hvor offentligt ansatte sidst i 1950'erne havde udgjort ca. 10 % af den samlede arbejdsstyrke,

var tallet ved indgangen til 1980'erne næsten 30 %. Med væksten fulgte også en ændring af det offentlige arbejdsmarked. Arbejdsgiverne fandt i stigende grad tjenestemandsansættelsen ufleksibel og besværlig, og i dag er det store flertal af medarbejdere i det offentlige ansat på overenskomst – som på det private arbejdsmarked.

Allerede i 1952 havde en række organisationer for offentligt ansatte sluttet sig sammen i Funktionsnærernes og Tjenestemændenes Fællesråd (FTF). Den nye landsorganisation var principielt upolitisk og ret beset også udtryk for, at de fine funktionærer ikke mente, at de havde noget til fælles med arbejdere i kedeldragt. Til gengæld mente LO, at organisationerne i FTF ikke var rigtige fagforeninger.

Parallelt med de ændrede arbejdsforhold, og nok også under indflydelse af tidens generelle politiske udvikling, forandrede de offentligt ansatte imidlertid syn på sig selv. Hvor sygeplejerske eller lærer tidligere blev opfattet som et kald, blev det i stigende grad set som et lønarbejde. De gamle standsorganisationer for offentligt ansatte transformerede sig til fagforeninger – med forbillede i fagforeningerne på det private arbejdsmarked. Samtidig kom nye fagforeninger til. I dagens Danmark er det ikke kun pædagoger, skolelærere og sygeplejersker, der er omfattet af overenskomster, men også politifolk, ansatte i ministerierne og sågar professionelle soldater.

Udbredelsen af den danske model til det offentlige arbejdsmarked er imidlertid ikke uden problemer. På det private arbejdsmarked er rollefordelingen mellem fagforeninger og arbejdsgivere ganske klar – med staten som den tredje part, der træder ind på scenen, hvis de to arbejdsmarkedsparter ikke kan blive enige. På det offentlige arbejdsmarked er det mere mudret, for her er staten ofte enten direk-

te eller indirekte lig med arbejdsgiverne. Det betyder i udgangspunktet et asymmetrisk magtforhold. Kan arbejdsgiveren ikke få sin vilje ved forhandlingsbordet, kan han eller hun i sidste ende tage sin ministerkasket på og trumfe en løsning igennem ved lov. Det kræver derfor stor tillid mellem parterne, hvis den danske model skal kunne fungere på det offentlige arbejdsmarked.

Det er en væsentlig udfordring til modellen, eftersom de store arbejdskonflikter i de seneste år først og fremmest har udspillet sig på det offentlige arbejdsmarked. Fx strejkede sygeplejersker, social- og sundhedshjælpere og pædagoger i otte uger i 2008. Kravet var højere betaling til de lavtlønnede kvindefag. Konflikten blev løst ved forlig, uden at der gik skår af den danske model.

Men i 2013 skete der noget. Det år kunne Danmarks Lærerforening og de kommunale arbejdsgivere ikke blive enige om en ny overenskomst, som blandt andet skulle ændre på lærernes arbejdstider. Arbejdsgiverne valgte at lockoute lærerne, og efter knap en måned med tomme skoler greb den socialdemokratiske regering ind og afsluttede konflikten med et lovindgreb, som opfyldte en stor del af arbejdsgivernes krav. Det skabte bitterhed ikke blot hos lærerne, men også hos andre offentligt ansatte. Samtidig med overenskomstforhandlingerne var man i gang med en reform af folkeskolen. Ændringerne af arbejdstidsaftalen var en vigtig forudsætning for reformen, og der var mistanke om, at regeringen havde lovet de kommunale arbejdsgivere at gribe ind til deres fordel, hvis ikke lærerne ville makke ret.

Anklagen om aftalt spil er stadig til diskussion. Men for mange offentligt ansatte viste forløbet, at staten som arbejdsgiver var mere interesseret i en

Forhandlingerne om overenskomst for offentligt ansatte førte i 2008 til konflikt. Især sundhedspersonalets strejke blev langvarig: næsten to måneder. Kravet var ligeløn mellem offentligt og privat ansatte med samme uddannelsesniveau. Det lykkedes at opnå lidt større lønforhøjelser end det oprindeligt tilbødte. Men de offentligt ansatte – flertallet er kvinder – er stadig gennemsnitligt dårligere lønnede end privat ansatte.
|| Lars Kjølhede Christensen

kortsigtet effektivisering end i at respektere ånden i den danske model.

I 2018 var det ved at gå galt igen. Forhandlingerne for stort set hele det offentlige arbejdsmarked var ved at gå i hårdknude. Først efter et dramatisk forløb med forhandlinger døgnet rundt i Forligsinstitutionen blev der nået et resultat i 11. time.

Tilliden til den danske model var reddet på målstregen.

Falmer modellen?

Med over 120 år på bagen har den danske model stadig bred opbakning blandt arbejdsmarkedets parter. Historisk set er det kollektive aftalesystem formentlig også en væsentlig grund til, at vi i Danmark har et arbejdsmarked, som i international sammenhæng fremstår stabilt og med få konflikter. Måske har det også været med til at afværge politi-

ske kriser. Det har helt sikkert skabt umiddelbar tryk for de ansatte og for virksomheder og for deres kunder. Derfor, hævdes det også, har modellen været god for produktivitet og konkurrenceevne.

Men den danske model står også over for udfordringer. En model baseret på aftaler mellem lønmodtagere og arbejdsgivere kan kun virke, hvis den omfatter en stor del af de ansatte. Med andre ord fungerer den kun, hvis de fleste er medlemmer af fagforeninger, som forhandler og indgår overenskomster. Her har især LO-fagforeningerne – efter en lang periode med stigende medlemstal i efterkrigstiden – siden midten af 1980'erne oplevet et markant fald. Medlemstallet er dog i samme periode gået lidt frem for de to andre hovedorganisationer, FTF og Akademikernes Centralorganisation, så alt i alt er det samlede antal fagforeningsmedlemmer faldet fra ca. 1,8 millioner i 1995 til ca. 1,6 millioner i 2015. Da der samtidig er blevet flere lønmodtagere, svarer det til et fald i organisationsgrad fra ca. 71 % til ca. 58 %. Antallet af lønmodtagere dækket af overenskomster er dog noget højere, formentlig et sted mellem 70 og 80 %, fordi også ikke-medlemmer er omfattet af overenskomsterne.

Hvor er medlemmerne gået hen? Nogle vælger at stå helt uden for en fagforening, mens andre har valgt at melde sig ind i en af de alternative faglige foreninger. Kristelig Fagforening (KRIFA) og Det Faglige Hus har i samme periode oplevet en firedobling af deres medlemstal, så de nu organiserer knap 10 % af lønmodtagerne.

Det væsentligste argument for at vælge en alternativ faglig forening er som regel kontingen-tet, der er betydeligt lavere end hos de etablerede fagforeninger. Det skyldes, at de alternative stort set ikke indgår egne overenskomster og for fx KRIFA's

vedkommende også principielt har fravalgt muligheden for at strejke. Derfor har man ikke udgifter til hverken tillidsfolk og ansatte til at forhandle overenskomster eller til at opbygge en strejkekasse. Til gengæld har man som medlem heller ingen formel indflydelse på sine løn- og arbejdsforhold. Overenskomsten er jo forhandlet af en anden fagforening.

Tilbagegangen i antallet af medlemmer for de overenskomstbærende fagforbund kan på længere sigt blive en trussel mod den danske model. Det skal dog understreges, at det danske arbejdsmarked stadig er meget velorganiseret efter international målestok. Samtidig valgte de to store hovedorganisationer, LO og FTF, at fusionere med virkning fra 1. januar 2019 under navnet Fagbevægelsens Hovedorganisation (FH). Hovedparten af både privat og offentligt ansatte er nu samlet i en organisation. Om det også vil betyde medlemsfremgang, er for tidligt at spå om.

En anden udfordring kommer fra nye, løsere ansættelsesformer. Det kan være ansættelse som freelancer, gennem et vikarbureau eller en model, hvor de arbejdende for et firma formelt set ikke er ansat, men selvstændige. Det sidste er fx tilfældet i platformsøkonomien – en forretningsmodel, hvor man individuelt påtager sig at løse opgaver for et firma, typisk via en app.

Transportfirmaet Uber er et kendt eksempel på en platformsvirksomhed. I 2017 stoppede Uber sin kørsel i Danmark, efter en domstol havde erklæret aktiviteterne i strid med taxiloven. Men siden er andre firmaer kommet til, fx Wolt, hvis cykelbude også kører uden formel ansættelse og overenskomst, og der er næppe tvivl om, at platformsøkonomien fortsat vil udfordre den danske arbejdsmarkedsmodel.

Den tredje store udfordring er globaliseringen. Den danske model blev til i en tid, hvor nationalsta-

ten var den naturlige ramme om arbejdsmarkedet. I dag flyder kapital, varer og arbejdskraft imidlertid over grænserne i en lind strøm. En oplagt mulighed er at benytte sig af fælles regulering i EU til at sikre, at lønmodtageres rettigheder respekteres – også når de rejser på tværs af grænser for at søge arbejde. Her er problemet, at den danske tradition for aftaler mellem arbejdsmarkedets parter kolliderer med, at arbejdsmarkedet i de fleste andre EU-lande i langt højere grad reguleres gennem lovgivning. Når EU vedtager direktiver om løst ansattes rettigheder, om fædres ret til barsel, eller om hvornår arbejden- de i et andet EU-land har ret til at modtage arbejds- løshedsunderstøttelse, sætter det både danske fagforeninger og danske arbejdsgivere i et dilemma. For selv hvis man kan støtte indholdet i direktiver- ne, bryder man sig principielt ikke om, at EU ved lov blander sig i noget, der i Danmark er aftalestof, eller

**Administrerende
direktør i Dansk
Arbejdsgiverforening
Jacob Holbraad
(1968-) skænker kaffe
for Lizette Risgaard
(1960-), formand
for Fagbevægelsens
Hovedorganisation.
De er til møde om
pensionsreform i
Statsministeriet i
august 2019.
|| Mads Claus
Rasmussen/Ritzau
Scanpix**

som der kun lovgives om efter konsultation med arbejdsmarkedets parter.

Hvis der er vilje blandt arbejdsmarkedets parter, og de får den nødvendige politiske opbakning, kan den danske model sikkert tilpasses og moderniseres. I modsat fald må vi i gang med at udtænke andre måder at regulere arbejdsmarkedet på. Modellen blev jo født ud af konflikt og udviklet med et ganske bestemt formål, nemlig at håndtere intersemodsætningerne mellem lønarbejdere og arbejdsgivere. De modsætninger forsvinder ikke, selv om modellen gør. Tværtimod. Hvis al regulering ophørte, ville der ikke være andet end konfrontationen tilbage, og vi ville få et arbejdsmarked præget af spontane og uforudsigelige strejker og lockouter. Det kan intet samfund holde til.

Spørgsmålet er derfor ikke, om det danske arbejdsmarked også fremover skal reguleres. Det skal det. Spørgsmålet er blot hvordan.

Videre læsning

Christensen, Lars Kjølhede, Anette Eklund Hansen og Søren Kolstrup: *Arbejdernes historie i Danmark 1800-2000*. Selskabet til Forskning i Arbejderbevægelsens Historie 2007

En bredt anlagt grundbog om den danske arbejderbevægelses og medlemmernes historie socialt, politisk og kulturelt.

Due, Jesper, Jørgen Steen Madsen og Carsten Strøby Jensen: *Den danske model: En historisk sociologisk analyse af det kollektive aftalesystem*. Jurist- og Økonomforbundets Forlag 1993

Den klassiske fremstilling af den danske arbejdsmarkeds-model og udviklingen. En meget detaljerig fremstilling.

Federspiel, Søren: *"Jensen er valgt": Jens Jensen – en biografi*. Knuths Forlag 2018

En spændende og velskrevet biografi om en af de helt centrale aktører under Storlockouten, DSF-formand Jens Jensen.

Ibsen, Flemming og Steen Scheuer (red.): *Septemberforliget og det 21. århundrede: historiske perspektiver og fremtidens dilemmaer*. Jurist- og Økonomforbundets Forlag 2000

Antologi med gode bidrag om den danske models historie og sammenligning med de øvrige skandinaviske lande.

Knudsen, Knud: *Dansk fagbevægelses historie frem til 1950: fra arbejdets perspektiv*. Selskabet til Forskning i Arbejderbevægelsens Historie 2011

Baseret på fagblade og erindringer fortæller bogen om fagbevægelsen og organisationer og medlemmer.

Nielsen, Carsten: *De 100 dage: beretning om borgerkrigen i Danmark 1899*. Gyldendal 1976

En farverig og underholdende skildring af Storlockouten. Forfatteren vægter dog tilsyneladende den gode historie højere end den historiske nøjagtighed.

På 100danmarkshistorier.dk findes den omfattende litteratur, som forfatteren har anvendt til at skrive bogen, ligesom der er noter til bogen.

I samme serie

Poul Duedahl **Gudhjemtid**

Bertel Nygaard **Grundloven**

Søren Hein Rasmussen **Fri porno**

Louise K. Skyggebjerg **Industri på udstilling**

Søren Mentz **Den islandske revolution**

Bo Lidegaard **Danmark i krig**

Johan Heinsen **Det første fængsel**

Ulrik Langen **Struensee**

Rasmus Rosenørn **Beatlemania**

Heidi Jønsson **Indvandring i velfærdsstaten**

Kristine Kjærsgaard **Danmark i FN**

Lars Boje Mortensen **Saxo**

Lisbeth M. Imer **Rigets runer**

Cecilie Bønnelycke **Sædelighedsfejden**

Sebastian Olden-Jørgensen **Svenskekrigene**

Torben Kjersgaard Nielsen **Dannebrog**

Bo Fritzboeger **Vildt vejr**

Helle Vogt **Jyske Lov**

Jes Fabricius Møller **Grundtvigs død**

Jens Lei Wendel-Hansen **Grønlands Amt**

Carsten Porskrog Rasmussen **Hertugdømmet**

Kenn Tarbensen **Fisk til folket**

Mogens Rüdiger **Oliekrisen**

Bo Poulsen **Stormflod**

Bent Blüdnikow **Jødefejden**

Lars Andersen **Den glemte inkquisition**

Morten Pedersen **Cementen**

Hans Schultz Hansen **Genforeningen**

Morten Fink-Jensen **Den danske reformation**

100 danmarkshistorier

Danmarks historie serveret i små og overkommelige bidder. 100 forskere fra landets universiteter, arkiver og museer tager i 100 bøger a 100 sider fortiden under kærlig behandling og fortæller med vid, humor og kløgt om det, der var. Og det, der er.

100 danmarkshistorier finder du på en række platforme:

Spil med i MegaNørds app Dyst!, og dyst med vennerne om Danmark og dengang.

Besøg danmarkshistorien.dk, og oplev fortiden gennem artikler, film og kilder.

Kig forbi HistorieLab.dk, der arbejder med historiske temaer. Især for grundskolen.

Mød op på Folkeuniversitetet, og hør foredrag med forfatterne.

Læs med i *Politiken*.

A.P. Møller Fonden har støttet projektet og gjort det muligt at udgive og formidle de 100 danmarkshistorier.

Find info på 100danmarkshistorier.dk
Her kan man også tegne abonnement.

Erik Henningsens
(1855-1930) store
maleri *En Agitator*
viser en scene fra et af
arbejderbevægelsens
folkemøder i
Fælledparken i
København. Det var
formentlig 1. maj
eller grundlovsdag.
Det vides ikke, hvem
taleren er. Billedet
er fra 1899, men blev
præsenteret i marts – få
uger før storlockoutens
udbrud. Selv om det
altså ikke forestiller
en scene fra lockouten,
peger motivet frem
mod de dramatiske
begivenheder senere
på året.
|| Metalskolen/
Arbejdermuseet

1899

100 danmarkshistorier

I foråret 1899 strejkede jyske snedkere for at få mere i løn, men arbejdsgiverne nægtede at give jyderne samme løn som fynske og sjællandske kolleger. Den lokale konflikt udviklede sig til at handle om retten til at lede og fordele arbejdet og fik arbejdsgiverne til at lockoute 40.000 arbejdere i hele landet. Borgerkrig kaldte arbejdsgiverne det, sultekrig råbte arbejderne. De 107 dages lockout rystede Danmark, inden arbejdsgivere og lønmodtagere i september 1899 indgik forlig. Nu skulle den stærkes ret ud, ind skulle medbestemmelse. Næsten lige siden har vi i skåltaler henført talt om den danske model, hvor arbejdsgivere og lønmodtagere forhandler løn, ferie og barsel. Men måske er modellen ved at gå op i limningen på grund af Ryanair, Uber og EU.

Lars Kjølhede Christensen, museumsinspektør ved Museerne Helsingør, fortæller om de mange arbejdskampe.

